

चारवर्षीय रणनीतिक योजना (२०८२/०८३-२०८६/०८७)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

काठमाडौं, नेपाल

फोन: ०१-४५३०११६, फ्याक्स: ०१-४५३०२०९
इमेल: trcbabarmahal@gmail.com, info@trc.gov.np
वेबसाइट: www.trc.gov.np

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग, नेपाल

काठमाडौं

२०८२

चारवर्षीय रणनीतिक योजना

(२०८२/०८३-२०८६/०८७)

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग, नेपाल

काठमाडौं

२०८२

प्रकाशक :

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग, नेपाल
काठमाडौं

प्रकाशन वर्ष : २०८२

छपाई संख्या: १००० प्रति

पुस्तक: चारवर्षीय रणनीतिक योजना (२०८२/०८३-२०८६/०८७)

सर्वाधिकार: प्रकाशकमा

मुद्रण:

ज्ञानज्योति ट्रेड प्रा. लि.

बबरमहल, काठमाडौं

इमेल : gyanjyotitrade1@gmail.com

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगका
पदाधिकारीहरू

श्री महेश थापा
अध्यक्ष

श्री अच्युतप्रसाद भण्डारी
सदस्य एवं प्रवक्ता

डा. टीकाप्रसाद ढकाल
सदस्य

श्री पदमबहादुर शाही
सदस्य

श्री कुमारी कौशल्या ओझा
सदस्य

आयोगका सचिव

श्री निर्मला अधिकारी भट्टराई

मन्तव्य

नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्व सुरु भएको तीस वर्ष र विस्तृत शान्ति सम्झौता मार्फत सो द्वन्द्व अन्त्य भएको समेत बीस वर्ष पूरा भईसकेको छ । शान्ति सम्झौता र त्यसको पृष्ठभूमिमा निर्माण भएको नेपालको संविधानमा सशस्त्र द्वन्द्वलाई दिगो शान्तिमा रूपान्तरण गर्न संक्रमणकालीन न्यायलाई मुख्य अवयवको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । वि.सं. २०७२ मा नेपालको संविधान जारी भएपछि बनेका सबै सरकारले यस विषयमा गम्भीर सरोकार राखी कार्य गर्दै आएका छन् । यही सिलसिलामा प्रमुख राजनीतिक शक्तिहरू बिच सहमती जुटाएर विक्रम संवत् २०८१ श्रावणमा संसदबाट बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ मा आवश्यक परिमार्जन गरिएको छ । संक्रमणकालीन न्यायको बाँकी कार्यभारलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउन मिति २०८२ वैशाख ३१ गते वर्तमान आयोग गठन भएको छ । यस अगाडिका दुई आयोगबाट पीडितका उजुरी निवेदन संकलन गर्ने लगायतका महत्वपूर्ण कार्य भएका छन् । वर्तमान आयोगबाट सत्य निरूपण तथा मेलमिलापको कार्य सम्पन्न हुन्छ भन्ने कुरामा नेपाल सरकार, राजनीति शक्ति र पीडित समुदायका साथै यस विषयमा चासो र सरोकार राख्ने सबै पक्ष आशावादी देखिनुलाई आयोगले सकारात्मक रूपमा ग्रहण गरेको छ ।

ऐनको संशोधित व्यवस्था समेतका आधारमा आयोगमा ८० हजारको हाराहारीमा निवेदन र घटनाहरू विचाराधीन अवस्थामा रहेका छन । लामो समय अघिका घटनाको बारेमा गरिने सत्य अन्वेषण लगायतका कार्यहरू सम्पन्न गर्न तथा ठूलो संख्यामा भएका निवेदनको छानविन गरी निष्कर्षमा लैजानुपर्ने चुनौतिपूर्ण काम आयोगले तोकिएको चार वर्षको समय सीमाभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसमा आयोग प्रतिवद्ध पनि छ । कार्य सम्पन्न गर्न प्रतिवद्धता मात्र पर्याप्त हुँदैन, प्रतिवद्धता र प्रयासलाई डोर्याउने योजनाबद्ध मार्गचित्र पनि आवश्यक हुन्छ । यही प्रयोजनको लागि आयोगले यो रणनीतिक योजना निर्माण गरेको हो । यस योजनालाई कार्यन्वयन गर्न आईपर्ने समस्या र त्यसको

समाधानको बारेमा विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान र समाधानका उपायहरू समेतको विश्लेषण गरी रणनीतिक योजना तयार गरिएकोले यसले देखाएको बाटोबाट समयमा नै कार्य सम्पन्न हुनेमा आयोग विश्वस्त छ ।

यो रणनीतिक योजना आगामी चार वर्षको लागि आयोगको मार्गचित्र हो, आयोगको संकल्प हो । रणनीतिक योजना अनुरूप कार्यान्वयन योजना निर्माण गरी कार्य सम्पादन गर्दा आयोग आफ्नो जिम्मेवारीमा सफल हुन्छ भन्ने मलाई पूर्ण विश्वास छ ।

अन्त्यमा, यो रणनीतिक योजना बनाउने कार्यमा संलग्न आयोगका सदस्यहरू, आयोगका सचिव, विज्ञका रूपमा सहयोग गर्नुहुने नेपाल सरकारका पूर्व सचिव श्री शरदचन्द्र पौडेल, प्रशिक्षक सहयोगी श्री शम्भु चालिसे र सम्पूर्ण कर्मचारीलाई अथक मेहनतको लागि मुरी मुरी धन्यवाद दिदै यसको सफल कार्यान्वयनमा पनि सबैको महत्वपूर्ण सहयोग रहने र यसबाट आयोग आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्न सफल हुनेछ भन्ने विश्वास अभिव्यक्त गर्दछु ।

कार्तिक, २०८२

महेश थापा

अध्यक्ष

मन्तव्य

नेपालमा संक्रमणकालीन न्यायको अवधारणा विक्रम संवत् २०६३ मंसिर ५ गते नेपाल सरकार र तत्कालीन विद्रोही पक्ष नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच सम्पन्न विस्तृत शान्ति सम्झौताको मार्गदर्शन अनुरूप विकसित भएको हो। यस अवधारणाले विक्रम संवत् २०५२ देखि २०६३ सम्मको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनसम्बन्धी घटनाहरूको सत्य अन्वेषण, छानविन, अनुसन्धान तथा अभियोजन मार्फत पीडितको अधिकार सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले अघि सारिएको वृहत न्यायिक तथा संस्थागत प्रक्रियालाई जनाउँछ।

यसका साथै विस्तृत शान्ति सम्झौताले नेपालको मौलिक शान्ति प्रक्रियालाई ठोस स्वरूप प्रदान गरेको छ। सशस्त्र द्वन्द्वका कारणहरूको खोजी गरी समाजमा दिगो शान्ति प्रत्याभूति गर्नका लागि उक्त सम्झौतामा शान्ति प्रक्रियाका तीन आधारभूत लक्ष्यहरू निर्दिष्ट गरिएका छन्। पहिलो लक्ष्य तत्कालीन विद्रोही पक्षका प्रमाणीकृत लडाकुहरूको व्यवस्थापन र तिनीहरूमध्ये निश्चित संख्यालाई नेपाली सेनामा समायोजन गर्नु थियो, जुन दायित्व समयक्रममा सम्पन्न भइसकेको छ। दोस्रो लक्ष्य जननिर्वाचित संविधानसभामार्फत संविधान जारी गर्नु थियो, जुन कार्यभार विक्रम संवत् २०७२ असोज ३ गते नेपालको संविधान घोषणा भएपछि सम्पन्न भएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौताको तेस्रो तथा अन्तिम लक्ष्य संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रियालाई तार्किक निष्कर्षमा पु-याउँदै सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको सत्य अन्वेषण, छानविन, अनुसन्धान र पीडितलाई न्याय सुनिश्चित गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नु हो। यस कार्यलाई संस्थागत रूपमा अघि बढाउन विस्तृत शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.५ बमोजिम सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गरिएको तथ्य सार्वजनिक रूपमा अभिलिखित नै छ।

वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ ले आयोगको कार्यादेश, कर्तव्य र अधिकार स्पष्टतापूर्वक तोकिएको छ। यसैअनुरूप नेपाली विशिष्टतामा आधारित भई संक्रमणकालीन न्याय सम्पादनको कार्य सम्पन्न गर्न आयोगले ऐन र नियमावली समेतको अधीनमा रही यो चारवर्षे रणनीतिक योजना तर्जुमा गरेको हो। योजना निर्माणका क्रममा द्वन्द्व पीडितहरूले गठन गर्नुभएका संघ संस्थासँग विभिन्न चरणमा छलफल गरिएको छ भने आयोगमा विभिन्न माध्यमबाट प्राप्त सुझाव र विज्ञहरूको सल्लाह समेतलाई समेटिएको छ। यसको परिणामस्वरूप योजनामा शान्ति प्रक्रियाको नेपाली मौलिकतालाई वस्तुगत रूपमा आत्मसात गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरूलाई पनि उत्तिकै महत्वका साथ ग्रहण गरिएको छ। यसको योगबाट आयोगले नेपालको संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रियाका प्राथमिक कार्यक्षेत्रहरूको पहिचान गरी आफ्नो जिम्मेवारी त्यसैअनुसार सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिएको छ। ती कार्यक्षेत्रलाई संक्रमणकालीन न्यायका स्तम्भ समेत मान्न सकिन्छ।

विश्वव्यापी रूपमा हालसम्म प्रचलित सैद्धान्तिक मान्यताले संक्रमणकालीन न्यायका चारवटा आधारभूत स्तम्भलाई अनिवार्य मानेको छ; सत्य, न्याय, परिपूरण र भविष्यमा द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता । नेपालको परिप्रेक्ष्यमा आयोगको कार्यादेश, पीडित समुदायको आवश्यकता र नेपाली शान्ति प्रक्रियाको विशिष्टता समेतलाई ध्यानमा राखी आयोगले संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रियाका छ वटा स्तम्भहरू निर्धारण गरेको छ: सत्य अन्वेषण, परिपूरण, स्मृति, मेलमिलाप, अभियोजन र द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता । यी आधारभूत तत्वहरूलाई आयोगको रणनीतिक कार्यदिशाका रूपमा यस योजनामा समावेश गरिएको छ । हरेक स्तम्भको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आयोगले आफूसँग दर्ता भएका उजुरी निवेदनहरूको छानविन गर्नुका साथै द्वन्द्वकालमा घटेका विभिन्न घटनाहरूको अध्ययन (केस स्टडी), संक्रमणकालीन न्यायको क्षेत्रमा कार्यरत संस्था र निकायबाट आवश्यक सूचना संकलन, सशस्त्र द्वन्द्वका कारण खोजी गरी समाधानका उपाय पहिल्याउन गठन भएका विभिन्न आयोग, कार्यदल, समिति, उपसमिति आदिका प्रतिवेदनहरूको अध्ययन र विभिन्न कार्यालय तथा निकायहरूमा रहेका सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित तथ्यांक, सूचना र जानकारीहरूको अध्ययन एवं विश्लेषण समेत गर्नेछ ।

संक्रमणकालीन न्यायका विशिष्ट कार्यप्रणालीलाई प्रभावकारी रूपमा सम्बोधन गर्न आयोगको संस्थागत सुदृढीकरण पनि निरन्तर चलिरहने गतिशील प्रक्रिया हो । यही कारणले यसलाई रणनीतिक योजनाको सातौँ स्तम्भका रूपमा समावेश गरिएको छ । आयोगले यी सबै कार्यक्षेत्रलाई समान प्राथमिकतामा राख्दै, कार्यान्वयनमा क्रमबद्धता र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्ने तथा सत्य अन्वेषणको प्रारम्भिक चरणदेखि नै पीडित समुदायको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ । नेपालको शान्ति प्रक्रियामा संक्रमणकालीन न्यायलाई रूपान्तरणमुखी र पुनर्स्थापनात्मक न्यायको स्वरूपमा विकसित गर्ने उद्देश्य हासिल गर्नु यस योजनाको मूल अभिप्राय हो । यस दृष्टिबाट रणनीतिक योजनाले संक्रमणकालीन न्यायलाई केवल अतीतका मानव अधिकार उल्लङ्घनको सम्बोधन गर्ने माध्यमका रूपमा मात्र नभई दीर्घकालीन सामाजिक रूपान्तरण र संस्थागत उत्तरदायित्व निर्माणको प्रक्रियाका रूपमा परिकल्पना गरेको छ ।

यस योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा कतिपय व्यवस्था र प्रावधानहरू व्यावहारिक सन्दर्भअनुसार सकारात्मक व्याख्यासहित भिन्न ढंगले लागू हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । साथै, आयोगले कार्यसम्पादनका क्रममा हासिल भएका अनुभव र सिकाइहरूलाई समीक्षात्मक विश्लेषणपश्चात योजनामा समावेश गर्दै लैजाने नीति समेत अंगीकार गरेको छ । आयोगको यस रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्ने प्रक्रियामा सम्पूर्ण आयोग परिवारको सक्रिय सहभागिता रहेको छ । यसका लागि आयोगका कर्मचारीवर्गमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दै कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । रणनीतिक योजना निर्माणका लागि समन्वय गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेकोमा आयोगका आदरणीय अध्यक्ष तथा सदस्य मित्रहरूमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

कार्तिक, २०८२

डा. टीकाप्रसाद ढकाल
सदस्य

प्राक्कथन

सम्बत् २०५२ साल फाल्गुण १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म राज्य पक्ष र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बिच भएको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको उल्लङ्घन तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाको सम्बन्धमा सत्य अन्वेषण गर्ने, समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्ने, परिपूरण, कानूनी कारबाहीको सिफारिस गर्ने समेतका उद्देश्यले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ बमोजिम उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गरिएको हो । विगतमा फरक समयमा दुईवटा आयोगहरू गठन भई केही कामहरू सुरुवात भए पनि आयोग गठनको उद्देश्य पूरा हुन नसक्दा नेपाल सरकारको मिति २०८२ वैशाख ३१ को निर्णय अनुसार वर्तमान आयोगको गठन भई कार्य प्रारम्भ गरेको अवस्था छ ।

यस आयोगमा विचाराधीन उजुरी निवेदनहरूको विषयमा छानविन तथा सत्य अन्वेषण गरी समाजमा मेलमिलाप, परिपूरण, दोषीलाई कानूनी कारबाही, मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनकर्तालाई अभियोजनको सिफारिस गर्दै भविष्यमा द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस समेत गर्ने मूल कार्यमा आयोग क्रियाशील रहनु पर्दछ । न्यायको पर्खाइमा रहेका आम नागरिकमा वर्तमान आयोग गठन पश्चात आशाको सञ्चार भएपनि कार्यसम्पादनमा हुनसक्ने कुनै पनि विलम्बले सङ्क्रमणकालीन न्यायप्रति मुलुकको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतामा प्रश्न उठ्ने मात्र होइन, पीडित र तिनका परिवारको आशा, विश्वास र भरोसा पनि डगमगाउन सक्दछ । तसर्थ, सिङ्गो आयोग परिवार योजनाबद्ध प्रयासमार्फत कार्यजिम्मेवारी पूरा गर्नमा खटिनुपर्ने आवश्यकता छ ।

योजनाबद्ध कार्यजिम्मेवारीलाई गहन रूपमा महसुस गर्दै आयोगले आयोगको चारवर्षे रणनीतिक योजना (आर्थिक वर्ष २०८२/८३ – ०८५/८६) निर्माण गरेको छ । यसै क्रममा आयोगसँग सम्बन्धित संवैधानिक व्यवस्था, ऐन-कानून, तथा विश्वका विभिन्न देशका संक्रमणकालीन न्यायका प्रयासहरूको मिहिन अध्ययन, तिनका अभ्यास र हाम्रो मुलुकको सङ्क्रमणकालीन न्याय प्रकृयाको विशिष्टता समेतका आधारमा यो रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो । योजना तर्जुमाका लागि आयोगका सरोकारवालाहरू, कर्मचारी तथा पदाधिकारी बिच बहुपक्षीय छलफल, अन्तर्क्रिया, गोष्ठी आदिमार्फत सुझाव संकलन गरी एवम आवश्यक सूचना र तथ्याङ्क विश्लेषण समेत गरिएको छ । यसै क्रममा कर्मचारीहरूलाई विषय विज्ञ प्रशिक्षकको

सहयोगमा रणनीतिक योजना निर्माण सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । आयोगको यस रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्ने सिलसिलामा आयोग गठनको पृष्ठभूमि, २०६३ मङ्सिर ५ गते सम्पन्न विस्तृत शान्ति सम्झौता तथा विगतको अनुभव र सिकाइहरूका साथै आयोगको वर्तमान आन्तरिक संरचनामा रहेका संस्थागत सबल र दुर्बल पक्षहरू अनि बाह्य स्थितिको रूपमा यसका सामु रहेका चुनौती एवम् अवसरहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

साथै आयोगका सामुन्ने रहेका प्रमुख रणनीतिक सवालहरूको पहिचान गरी त्यसलाई समेत महत्व र प्राथमिकताका आधारमा प्रस्तुत रणनीतिक योजनाले सम्बोधन गर्न खोजेको छ । प्रस्तुत योजना तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगलाई ऐतिहासिक रूपमा प्राप्त भूमिका र कानूनी व्यवस्थाका आधारमा लामो समयदेखिको सङ्क्रमणकालीन न्यायको जनअपेक्षालाई मनन गरी आफ्नो काम, कर्तव्य र जिम्मेवारीलाई रणनीतिक संस्थागत सुधार र विकासका माध्यमबाट प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हो । यस योजनामा आयोगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, वर्तमान अवस्था, दूरदृष्टि, परिदृश्य, परिलक्ष्य र मूल्य-मान्यताहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । योजनाका प्रमुख विषय क्षेत्रहरूको पहिचान गरिएको छ । त्यसैगरी आगामी ४ वर्षमा आयोगले प्राप्त गरेको जिम्मेवारी कुशलतापूर्वक पीडितमैत्री तवरले सङ्क्रमणकालीन न्यायका मूलभूत मुल्य मान्यताको आधारमा हासिल गर्ने प्रमुख रणनीतिक उद्देश्य र ती उद्देश्य हासिल गर्नका लागि अवलम्बन गर्नु पर्ने रणनीति तथा कार्यनीतिहरू निर्दिष्ट गरिएका छन् । यसमा योजनाका रणनीति बमोजिमका कार्यनीति र तिनको विस्तृत कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरिएको छ । यसअन्तर्गत प्रत्येक रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक क्रियाकलापहरू अपेक्षित उपलब्धि, समयावधि र जिम्मेवारी तथा सहयोगी निकाय तोकिएका छन् । त्यसैगरी, कार्यान्वयन योजनामा यस रणनीतिक योजनाको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दा आउन सक्ने जोखिमको पहिचानका साथै अनुगमन एवम् मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रकृत्यासमेत निर्धारण गरिएका छन् ।

यस रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनबाट आयोगले आफ्नो कार्यभार कुशलतापूर्वक पूरा गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । प्रस्तुत रणनीतिक योजनालाई आयोगका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरूमा रूपान्तरण गर्नुका साथै आवश्यक कार्यविधि एवम् मापदण्डहरू तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गरिने छ । यस रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयन गर्नमा आयोग परिवारका साथसाथै सम्पूर्ण द्वन्द्व पीडित, सार्वजनिक निकाय, सङ्गठित संस्थाहरू, विषय विज्ञहरूलगायत अन्य सरोकारवालाहरू सबैको सद्भाव र सहयोग प्राप्त हुने छ भन्ने अपेक्षा गरेको छु । आयोग यसको पूर्ण कार्यान्वयनमा प्रतिबद्ध रहने विश्वाससमेत दिलाउन चाहन्छु । अन्त्यमा, योजना तर्जुमा गर्ने कार्यमा अमूल्य योगदानका लागि आयोगका अध्यक्ष महेश थापा, सदस्यहरू अच्युत प्रसाद भण्डारी, डा. टीका प्रसाद ढकाल, पदम बहादुर शाही, कुमारी कौशल्या

ओझा र नेपाल सरकारका पूर्व सचिव एवं विज्ञ प्रशिक्षक शरदचन्द्र पौडेल समेतमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

सहसचिवहरू नारायण प्रसाद सापकोटा, ईश्वर कुमार गिरी, लक्ष्मण प्रसाद घिमिरे, मान बहादुर बस्नेत एवम् उपसचिवहरू बेदनिधि अधिकारी, निधिराज न्यौपाने, सुशिला अधिकारी, दिपेन्द्र पौडेल, ईश्वरी तिवारी र उपन्यायाधिवक्ताहरू प्रेममाया राना, स्नेहा शर्मा र नेत्र प्रसाद पौडेल तथा सम्पादनको कार्यमा विशेष योगदान पुऱ्याउनु भएका शाखा अधिकृत अटल प्रकाश पुरी लगायत अन्य सम्पूर्ण कर्मचारीहरू र प्रशिक्षण सहयोगी शम्भु चालिसेलाई यस रणनीतिक योजनाको तर्जुमा प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिताका लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

कार्तिक, २०८२

निर्मला अधिकारी भट्टराई
सचिव

कार्यकारी सारांश

परिचय

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको दीर्घकालीन दृष्टि, उद्देश्य, प्राथमिकता र कार्यदिशा निर्धारण गर्ने नीतिगत मार्गचित्रका रूपमा यस चारवर्षीय रणनीतिक योजनाको तर्जुमा गरिएको हो। आयोगको संस्थागत सुदृढीकरण र प्रभावकारी कार्यसम्पादनमार्फत् सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन, अनुसन्धान, सत्य अन्वेषण, परिपूरण, स्मृतिकरण, मेलमिलाप र कानूनी कारबाहीका कार्यहरूलाई चरणबद्ध, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने उद्देश्यले आयोगको चारवर्षे कार्यावधि (आ.व.२०८२/०८३-२०८५/०८६) लाई यस रणनीतिक योजनाले समेटेको छ। यस योजनाले आयोगको प्राथमिकता र जिम्मेवारीहरूलाई स्पष्ट रूपले परिभाषित गर्दै कार्य सम्पादनका लागि आवश्यक पर्ने संस्थागत, मानव संसाधन, वित्तीय र प्राविधिक पक्षहरू समावेश गरी रणनीतिक मार्गचित्र प्रस्तुत गरेको छ। प्रस्तुत रणनीतिक योजना विस्तृत शान्ति सम्झौता, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र नेपालको वर्तमान संविधानमा निहित शान्ति प्रक्रिया प्रतिको दृष्टिकोण, उद्देश्य र मार्गनिर्देशनका साथै पीडित समुदायको न्याय प्राप्तिको आकांक्षा तथा सम्बद्ध सरोकारवाला पक्षहरूको अपेक्षा र आवश्यकता समेतलाई दृष्टिगत गरी तयार पारिएको हो। यसले द्वन्द्वोत्तर परिवेशमा सत्य अन्वेषण, न्याय, मेलमिलाप र पीडितकेन्द्रित संक्रमणकालीन न्यायका मान्यतालाई कार्यरूप दिने लक्ष्य लिएको छ।

रणनीतिक योजना तर्जुमा विधि तथा संयन्त्र

प्रस्तुत रणनीतिक योजना निर्माण गर्नुपूर्व द्वन्द्व पीडितहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरूको भावना बुझ्न विभिन्न सेमिनार, गोष्ठी, छलफल तथा भेटघाट कार्यक्रमहरू गरी बाह्य वातावरण तथा अपेक्षा बुझ्ने प्रयास गरिएको थियो। रणनीतिक योजना तर्जुमाको सन्दर्भमा यस आयोगमा कार्यरत सबै जनशक्तिको भावना र क्षमताको समुचित प्रतिविम्बन होस भन्ने हेतुले आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू, सचिव, सहसचिवहरू, उपसचिव तथा अधिकृतस्तरका कर्मचारीहरूको उपस्थितिमा रणनीतिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी आठ दिने प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो, जसमा नेपाल सरकारका पूर्व सचिव शरदचन्द्र पौडेलले विज्ञको रूपमा प्रशिक्षण दिनुभयो। उक्त कार्यक्रमबाट निस्केका निष्कर्ष तथा विषयहरूलाई आयोगका अध्यक्ष, सदस्यहरू एवं सबै कर्मचारीहरू समेतको संयुक्त प्रयासबाट अन्तिम मस्यौदा निर्माण गरी आयोगका पदाधिकारी समक्ष पेश भई सर्वसम्मत पारित भएको हो।

सरोकारवालासँगको छलफल, अन्तरक्रिया र गोष्ठीबाट प्राप्त सुझाव, रणनीतिक योजना तर्जुमाको लागि विज्ञ आमन्त्रण गरी कर्मचारी सम्मिलित तालिम सञ्चालन र प्राप्त सुझाव, विज्ञहरूको राय, परामर्श समेतका आधारमा आवश्यक सूचनाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण गरी प्रस्तुत चारवर्षीय रणनीतिक योजनाको तर्जुमा गरिएको छ।

रणनीतिक योजनाको संरचना

यस रणनीतिक योजनामा जम्मा ६ वटा परिच्छेद रहेका छन्। पहिलो परिच्छेदमा परिचय र दोस्रो परिच्छेदमा वस्तुस्थिति विश्लेषण (SWOT Analysis) समेटिएको छ, जसले आयोगसामु रहेका अवसर, चुनौती र संक्रमणकालीन न्यायका क्षेत्रमा रहेका सम्भावना उपर प्रकाश पारको छ। तेस्रो परिच्छेदमा आयोगले अंगिकार गरेका परिदृश्य, परिलक्ष्य, मूल्य तथा रणनीतिक सवालहरूलाई समेटिएको छ। चौथो परिच्छेदमा रणनीतिक योजनाका लक्ष्य, रणनीति र कार्यनीति समावेश गरिएको छ भने पाँचौँ परिच्छेदमा कार्यान्वयन योजना छैटौँ परिच्छेदमा बजेट प्रक्षेपण र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका विधि उल्लेख गरी अन्त्यमा दुईवटा अनुसूचीहरू राखिएका छन्।

रणनीतिक योजनाका आयामहरू

यस रणनीतिक योजनाका ७ वटा कार्यक्षेत्र अन्तर्गत देहायअनुसारका लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ।

- वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गते देखि २०६३ मंसिर ५ गतेसम्म सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका घटनाहरूको सत्य तथ्य उजागर गर्ने।
- छानबिनबाट पहिचान भएबमोजिम पीडितलाई परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने।
- ऐन बमोजिम मेलमिलाप गराउन सकिने घटनाका पक्ष बिच मेलमिलाप गराउने।
- मृतकको स्मृतिमा स्थापना भएका वा पक्षहरू बिच भएको मेलमिलाप मार्फत् स्थापना हुने संरचनाहरूको नामाकरण/ निर्माण र अभिलेखिकरण गर्ने।
- छानविन तथा अनुसन्धानबाट पहिचान भएका पीडकलाई कानूनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्ने।
- भविष्यमा सशस्त्र द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि सिफारिस गर्ने।
- आयोगलाई तोकिएको जिम्मेवारी निर्धारित समयभित्र सम्पन्न गर्न सक्ने गरी आयोगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

विषयसूची

परिच्छेद- १ परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ रणनीतिक योजनाको आवश्यकता	७
१.३ रणनीतिक योजना तर्जुमाको प्रकृया	८
१.४ रणनीतिक योजनाको स्वरूप	९
परिच्छेद-२ वस्तुस्थिति विश्लेषण	१०
२.१ संगठनात्मक संरचना	११
२.२ विगतका आयोगको समीक्षा	११
२.३ आयोगको सवल र कमजोर पक्ष	११
२.४ अवसर र चुनौती	१२
२.५ कार्यबोझ विश्लेषण	१३
२.६ सरोकारवाला पक्षहरू	२१
परिच्छेद- ३ परिदृष्य, परिलक्ष्य, मूल्य तथा रणनीतिक सवाल	२२
३.१ परिदृष्य (Vision)	२२
३.२ परिलक्ष्य (Mission)	२२
३.३ मूल्यहरू (Core Values)	२२
परिच्छेद-४ रणनीतिक योजनाका लक्ष्य, रणनीति तथा कार्यनीति	२६
४.१ सत्य अन्वेषण	२६
४.२ परिपूरण	२७
४.३ मेलमिलाप	२७
४.४ स्मृतिकरण र सम्मान	२८
४.५ कानूनी कारबाही	२८
४.६ द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता	२९
४.७ आयोगको क्षमता अभिवृद्धि	३०
परिच्छेद- ५ रणनीति कार्यान्वयन योजना	३१
५.१ कार्यान्वयन योजनाको सामान्य परिचय	३१
५.२ कार्ययोजना विवरण	३२
५.२.१ सत्य अन्वेषण	३३

५.२.२ परिपूरण	३५
५.२.३ मेलमिलाप	४१
५.२.४ स्मृतिकरण र सम्मान	४५
५.२.५ कानूनी कारबाही	४८
५.२.६ द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता	५५
५.२.७ क्षमता अभिवृद्धि	५८
परिच्छेद- ६ बजेट प्रक्षेपण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	६५
६.१ बजेट प्रक्षेपण	६५
६.२ अनुमानित बजेट	६५
६.३ समीक्षा	६६
६.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	६७
६.५ अनुगमन मूल्याङ्कन विधि	६७
अनुसूची -१	
क) आयोगका पदाधिकारीहरूको विवरण	७१
ख) रणनीतिक योजना तर्जुमाका क्षेत्रगत समितिहरूको विवरण	७२
अनुसूची -२	
क) आयोगका कर्मचारीहरूको विवरण	७३
ख) स्वीकृत दरबन्दी	७५
ग) प्रस्तावित दरबन्दी	७७

परिच्छेद- १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकार र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादी (तत्कालीन विद्रोही पक्ष) बिच मिति २०६३ साल मंसिर ५ गते सम्पन्न भएको विस्तृत शान्ति सम्झौताले संवत् २०५२ फागुन १ गतेदेखि विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर गरिएको मिति २०६३ मंसिर ५ गतेसम्मको अवधिलाई सशस्त्र द्वन्द्वकालीन समय मानेको छ । विस्तृत शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.५ मा “दुबै पक्ष सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकारका गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्नहरूका बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिबाट उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्न सहमत छन्” भन्ने उल्लेख गरिएको छ ।

विस्तृत शान्ति सम्झौतालाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को अङ्ग मानिएको थियो, जसको धारा ३३ ले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको खोजतलास गर्न, मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको विषयमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण तयार गर्न सहमतिका आधारमा उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने कार्यदेश नेपाल सरकारलाई प्रदान गरेको थियो ।

उक्त अन्तरिम संविधान अन्तर्गत शान्ति प्रक्रियालाई निष्कर्षमा लैजानका लागि भए गरेका कार्यको सम्पूर्ण स्वामित्व जननिर्वाचित संविधानसभाद्वारा २०७२ साल असोज ३ गते जारी नेपालको संविधानले ग्रहण गरेको छ । यसलाई प्रष्ट पाउँदा संविधानको धारा ३०४ को उपधारा (२) मा “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ बमोजिमका शान्ति प्रक्रिया सम्बन्धी कार्यहरू यसै संविधान अन्तर्गत भए गरेको मानिने छ” भनी उल्लेख भएबाट विस्तृत शान्ति सम्झौताका बाँकी कार्यभार पूरा गर्ने दायित्व वर्तमान संविधान अन्तर्गतका शासकीय र कानूनी संरचनामा हस्तान्तरण भएको प्रष्ट हुन आउँछ ।

यसका अतिरिक्त, संविधानको प्रस्तावनामा उल्लिखित “राष्ट्र हित, लोकतन्त्र र अग्रगामी परिवर्तनका लागि नेपाली जनताले पटक-पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष, त्याग र बलिदानको गौरवपूर्ण इतिहासलाई स्मरण एवम् सहीदहरू तथा बेपत्ता र पीडित नागरिकहरूलाई सम्मान गर्दै” भन्ने

वाक्यांश; सामाजिक न्यायको हक सम्बन्धी धारा ४२ को उपधारा (५) मा उल्लिखित “नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने शहीदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित, र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुनेछ” भन्ने प्रावधान; एवं राज्यका नीतिहरू सम्बन्धी धारा ५१ को खण्ड (ख) को (२) मा भएको “मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्धन गर्दै विधिको शासन कायम राख्ने” र सोही खण्डको (३) मा रहेको “नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्ने” भन्ने व्यवस्थाले विस्तृत शान्ति सम्झौतामा अभिव्यक्त भए अनुसार सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूका बारेमा छानविन गरी सत्यको अन्वेषणमार्फत् द्वन्द्व पीडितको आधारभूत हक र न्याय स्थापनाका लागि मार्गदर्शन गरेको स्पष्ट हुन्छ ।

यिनै नीतिगत मार्गदर्शनलाई आधार लिई जारी भएको “बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१” अन्तर्गत सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाको सम्बन्धमा आवश्यक छानविनगरी सत्य अन्वेषण गर्ने, पीडितलाई क्षतिपूर्ति एवं परिपूरण उपलब्ध गराउने, छानविन तथा अनुसन्धानबाट दोषी देखिएका व्यक्तिलाई अभियोजनका लागि सिफारिस गर्ने र समाजमा मेलमिलाप कायम गर्दै भविष्यमा द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता सहित शान्ति प्रक्रियालाई तार्किक निष्कर्षमा लैजाने कार्यादेश पूरा गर्न सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापना भएको हो ।

द्वन्द्व कालमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घन र गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाहरूलाई लामो समयसम्म असम्बोधित राख्न मनासिव हुँदैन भन्ने अभिप्रायले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ ऐन बमोजिम नेपालका पूर्व प्रधानन्यायाधीशको अध्यक्षतामा गठित सिफारिस समितिको सिफारिस अनुसार नेपाल सरकारको मिति २०८२ वैशाख ३१ गतेको निर्णयबाट आयोग गठन भएको छ । त्यस लगत्तै आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूले जेठ ५ गते कार्यभार सम्हालेपछि ऐनद्वारा निर्देशित अवधिमा आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न आयोगले यो रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी लागु गरेको हो ।

१.१.१. विस्तृत शान्ति सम्झौता र आयोग

नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बिच मिति २०६३ साल मंसिर ५ गते सम्पन्न विस्तृत शान्ति सम्झौताले नेपालमा दिगो शान्ति स्थापना गर्न पीडित केन्द्रित संक्रमणकालीन न्यायको अवधारणालाई स्वीकार गर्दै सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । आयोग गठनका अतिरिक्त विस्तृत शान्ति सम्झौताले द्वन्द्व रूपान्तरणका निम्ति व्यवस्था गरेका कतिपय प्रावधानहरू हाल आयोगकै क्षेत्राधिकारभित्र कानूनी रूपले समेटिएका छन् । उदाहरणका लागि शान्ति सम्झौताको दफा ५.१.८ मा व्यवस्था भएको “द्वन्द्वका क्रममा कब्जा गरिएका निजी भवन तथा जमिन लागत खडा गरी सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गर्ने” र दफा ५.२.८ मा उल्लिखित “विस्थापित व्यक्तिलाई थातथलोमा ससम्मान फिर्ता गराउने” सम्बन्धी प्रावधानलाई लिन सकिन्छ । यसरी, विस्तृत शान्ति सम्झौता नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको अन्त्य गरी शान्ति स्थापना गर्ने ऐतिहासिक दस्तावेज हुनुका साथै नेपाली समाजको बहुआयामिक रूपान्तरणमार्फत् मानवअधिकारको संस्कृति संस्थागत गर्न अगाडी सारिएको मार्गचित्र समेत थियो भन्ने देखिन आउँछ । आयोगका कार्यहरूमा विस्तृत शान्ति सम्झौताको उद्देश्य, मर्म र भावना प्रतिविम्बित हुनुपर्छ भन्ने यथार्थलाई आयोगले आत्मसात गरेको छ ।

१.१.२. संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विक्रम संवत् २०७२ साल असोज ३ गते संविधानसभाबाट जारी भएको नेपालको संविधानमा आयोगसँग प्रत्यक्ष रूपले सरोकार राख्ने निम्न व्यवस्थाहरू रहेको देखिन्छ:-

क) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ को खण्ड (ध)

“सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिमा उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गरिनेछ” भनी विस्तृत शान्ति सम्झौताकै अवधारणाअनुरूप अन्तरिम संविधानले आयोग निर्माण हुने परिकल्पना गरेको देखिन्छ ।

ख) नेपालको संविधान

प्रस्तावना

अन्तरिम संविधान, २०६३ को उत्तराधिकार विक्रम संवत् २०७२ असोज ३ गते जननिर्वाचित संविधानसभाद्वारा जारी नेपालको संविधानमा हस्तान्तरण भयो । उक्त संविधानको प्रस्तावनामा “...राष्ट्रहित लोकतन्त्र र अग्रगामी परिवर्तनका लागि नेपाली जनताले पटक-पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक जन

आन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष, त्याग र बलिदानको गौरवपूर्ण इतिहासलाई स्मरण एवं शहीदहरु तथा बेपत्ता र पीडित नागरिकहरुलाई सम्मान गर्दै;...." भनी उल्लेख छ ।

धारा ४२ (५)

“नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने शहिदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई न्याय एवं उचित सम्मान सहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुनेछ” भन्ने उल्लेख छ ।

धारा ५१ (ख)

“राजनीतिक उपलब्धिको रक्षा, सुदृढीकरण र विकास गर्दै आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपान्तरणका माध्यमबाट जनताको सर्वोत्तम हित र समुन्नति प्रत्याभूत गर्ने, मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै विधिको शासन कायम राख्ने, नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरुको कार्यान्वयन गर्ने” विषयलाई राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नीतिका रूपमा अंकित गरिएको छ ।

धारा ३०४ (२)

“नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ बमोजिमका शान्ति प्रक्रिया सम्बन्धी कार्यहरु यसै संविधान बमोजिम भए गरेको मानिनेछ” भन्ने व्यवस्थाले शान्ति प्रक्रियाका कार्यहरु सम्पन्न गर्नुपर्ने अभिभारा राज्यलाई सुम्पेको छ ।

त्यसैगरी धारा २१ मा कुनै पनि अपराधबाट पीडित व्यक्तिले उपयुक्त कानूनी प्रक्रियामार्फत् न्याय प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरिएको छ भने धारा ३९ मा बालबालिकाको अधिकार प्रत्याभूत गरिएको छ ।

१.१.३. आयोगसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२ आयोगका प्रमुख कानूनी उपकरण हुन् । आयोगलाई संक्रमणकालीन न्याय सम्पादन सम्बन्धी अधिकार दिएको उक्त ऐनमा मिति २०८१ भाद्र १३ गते तेस्रो संशोधन भएको छ भने उक्त ऐन बमोजिमका उद्देश्य प्राप्त गर्न व्यवस्था गरिएको कोष सम्बन्धी नियमावली

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भईसकेको तथा आयोगको नियमावली आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारद्वारा जारी हुने क्रममा रहेको ।

सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घन र गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाको सत्य अन्वेषण गर्ने उद्देश्यले बनेको यस ऐनले आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गर्दै आयोगलाई छानविनसम्बन्धी अधिकार प्रदान गरेको छ । साथै, पीडितहरूलाई क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना र उपचारजस्ता अधिकार सुनिश्चित गर्ने स्पष्ट प्रावधान यसमा उल्लेख गरिएको छ । ऐनमा साक्षी तथा अन्य व्यक्तिको संरक्षणको व्यवस्था, उजुरी तामेलीमा राख्न सक्ने व्यवस्था, मेलमिलाप, परिपूरणको सिफारिस, कोषको व्यवस्था, सम्पत्ति फिर्ताको सिफारिस, क्षमादानको व्यवस्था, कारबाहीको सिफारिस लगायतका प्रावधान रहेका छन् । ऐनले द्वन्द्वका क्रममा भएका घटनाको सत्य तथ्य संकलन गरी अभिलेखिकरण गर्ने, स्मृतिकरण सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने र भविष्यमा त्यस्ता घटनाको पुनरावृत्ति हुन नदिन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने दायित्व पनि आयोगलाई सुम्पिएको छ । यस ऐनले सत्य अन्वेषणको आधारमा पीडित केन्द्रित संक्रमणकालीन न्याय सम्पादन गर्दै सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि गर्ने र दीर्घकालीन शान्ति निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

ऐनको तेस्रो संशोधनले निम्न लिखित केही महत्वपूर्ण व्यवस्था गरेको छ:

- द्वन्द्वका क्रममा भएका घटनालाई मानव अधिकारको उल्लङ्घन तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भनी वर्गीकरण गरिएको,
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका मुद्दामा मेलमिलाप वा क्षमादान हुने नसक्ने प्रावधान राखिएको,
- ऐनको दफा २५क मा आयोगलाई नीतिगत व्यवस्थाका लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने प्रावधान राखिएको,
- ऐनको दफा २९क मा विशेष अदालत गठन गर्ने व्यवस्था गरेको,
- साविक ऐनको दफा १३ मा संशोधन गरी उपदफा (६क) मा “अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्ति भएपछि आयोगले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा जबर्जस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसामा परेका पीडित वा निजको तर्फबाट उजुरी दिन छुट भएको भए आयोगमा उजुरी दिन एक पटकको लागि तीन महिनाको म्याद दिई सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी आयोगले उजुरी माग गर्ने” व्यवस्था गरेको, तथा उपदफा (६ख) मा “यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो

दफा प्रारम्भ हुनु अघि आयोगले उजुरी माग गरेको अवधिभित्र काबु बाहिरको परिस्थिति परी उजुरी दिन नपाएको पीडितले त्यस्तो उजुरी दिन नसकेको आधार र कारण खोली दफा ३ बमोजिम अध्यक्ष तथा सदस्यको नियुक्ति भएको मितिले तीन महिनाभित्र आयोग समक्ष उजुरी दिन सक्नेछ । त्यसरी दिएको उजुरीमा उल्लिखित आधार र कारण मनासिब देखिएमा आयोगले उपदफा (६) बमोजिम छानविन गर्ने” व्यवस्था गरेको,

- ऐनको दफा ३१क.(घ) मा यौनजन्य हिंसा तथा जबर्जस्ती करणीका घटनाको छानविनको लागि आयोगमा छुट्टै इकाईको व्यवस्था गरिएको,
- आयोगमा कार्यरत कर्मचारीलाई नेपाल सरकारले अन्य कार्यालयमा सरुवा गर्दा आयोगको सहमति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।

यसरी ऐनमा उल्लिखित प्रावधानहरूले विस्तृत शान्ति सम्झौता र तत्पश्चात् गरिएका शासकीय प्रबन्ध सम्बन्धी दस्तावेजका व्यवस्थाहरूलाई स्पष्टता प्रदान गर्दै आयोगको क्षेत्राधिकार निर्धारण गरेको देखिन्छ । यसबाट नेपालको संक्रमणकालीन न्यायले विश्वका अनुभव समेतको सापेक्षतामा आफ्नै विशिष्टता ग्रहण गरेको स्पष्ट हुन आउँछ ।

१.१.४. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ ले आयोगलाई देहायबमोजिम काम, कर्तव्य र अधिकार सुम्पिएको छ:-

- (क) मानवअधिकारको उल्लङ्घन तथा मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन, सत्य अन्वेषण तथा अभिलेखन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,
- (ख) मानवअधिकारको उल्लङ्घन तथा मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन प्रवृत्ति, प्रकृति, गम्भीरता तथा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा द्वन्द्वका पक्षहरूले गरेका कार्यको विश्लेषण गर्ने,
- (ग) मानवअधिकारको उल्लङ्घन तथा मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको बारेमा अन्वेषणको प्रकृया निर्धारण गरी सत्य अन्वेषण गर्ने,
- (घ) सशस्त्र द्वन्द्वका अन्तर्निहित कारणहरूको पहिचान गरी भविष्यमा मानव अधिकारको उल्लङ्घन तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटना हुन नदिने सुनिश्चितताको लागि गरिनु पर्ने नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत सुधारको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,
- (ङ) मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको घटनामा संलग्न व्यक्तिलाई परीक्षण (भेटिङ्ग) का लागि सिफारिस गर्ने,

- (च) पीडित तथा पीडकको यकिन गर्ने,
- (छ) पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउन पहल गर्ने तथा मेलमिलाप गराउने,
- (ज) पीडित वा निजको परिवारका सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने परिपूरणको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,
- (झ) मेलमिलाप नभएका तथा क्षमादानमा नपरेका पीडकलाई कारवाहीका लागि सिफारिस गर्ने,
- (ञ) पीडितलाई परिचय-पत्र तथा छानविनपछिको जानकारी उपलब्ध गराउने ।

१.२ रणनीतिक योजनाको आवश्यकता

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगका लागि उपलब्ध संवैधानिक, कानूनी र नीतिगत मार्गदर्शन समेतलाई आधार लिई शान्ति प्रक्रियाको अन्तिम कार्यका रूपमा बाँकी रहेको संक्रमणकालीन न्याय सम्बन्धी कार्य सम्पन्न गर्न रणनीतिक योजनाको आवश्यकता देखिएको हो । संक्रमणकालीन न्याय केवल विगतका मानव अधिकार उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको अभिलेखन गर्ने प्रक्रिया मात्र होइन, समाजमा दिगो शान्ति, लोकतन्त्र र मानव अधिकारलाई स्थायित्व प्रदान गर्ने माध्यम पनि हो । त्यसैले यसलाई प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन स्पष्ट दृष्टिकोण, प्राथमिकता, चरणबद्ध कार्ययोजनासहित सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित गर्न देहायका कारणले रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्नु अपरिहार्य ठानिएको छ:

स्पष्ट दृष्टिकोण र मार्गनिर्देशन

रणनीतिक योजनाले सत्य अन्वेषण गर्ने, पीडितलाई परिपूरणको व्यवस्था गर्ने, क्षतिपूर्ति र पुनर्स्थापनाका कार्यहरू संचालन गर्ने, स्मृतिकरणको कामलाई व्यवस्थित बनाउने, अभियोजन तथा भेटिड सम्बन्धी सिफारिस गर्ने र आवश्यकता अनुसार मेलमिलापका कामहरू सम्पन्न गर्ने दृष्टिकोण र कार्यप्रक्रिया स्पष्ट पार्दछ ।

कार्यबोझ र समयावधिको अन्तर व्यवस्थापन

आयोगमा विचाराधीन ठूलो संख्याका उजुरी निवेदनलाई चार वर्षभित्र फछ्यौट गर्दै शसस्त्र द्वन्द्वका कारणहरूको खोजी गरी भविष्यमा त्यस्तो द्वन्द्व नदोहोरिने स्थिति कायम गर्न राज्यले अंगीकार गर्नुपर्ने सुधारको बाटो समेत समावेश गरी आयोगको अन्तिम प्रतिवेदन तयार गर्न रणनीतिक सोच र कार्यप्रणाली अपरिहार्य हुन्छ । नियमित प्रक्रिया र कार्यशैलीबाट आयोगको गहन जिम्मेवारी छोटो अवधिमा सम्पन्न हुन असम्भवप्राय देखिएकाले रणनीतिक योजनाको आवश्यकता महसुस भएको हो ।

तत्कालीन र दीर्घकालीन लक्ष्यबीच सन्तुलन

तत्कालीन कार्यक्रम र दीर्घकालीन दायित्व बिच सन्तुलन कायम गर्न यस योजनाले मद्दत पुऱ्याउँछ ।

सहभागिता र विश्वास निर्माण

पीडित समुदाय, सरकार, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय लगायतका सरोकारवालाहरूलाई संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रियामा सहभागी गराई प्रक्रिया पारदर्शी बनाउन र स्वामित्व सिर्जना गर्न मद्दत गर्छ ।

स्रोत व्यवस्थापन

मानव, प्राविधिक र आर्थिक स्रोतलाई प्राथमिकताअनुसार व्यवस्थापन र उपयोग गर्न सहज तुल्याउँछ।

चुनौती व्यवस्थापन

राजनीतिक हस्तक्षेप, ढिलाई, दोषीमाथि कारबाहीको कठिनाई वा पीडितको असन्तुष्टि जस्ता चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न स्पष्ट योजना आवश्यक हुन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय समर्थन

रणनीतिक योजनाले प्रक्रिया पारदर्शी र विश्वसनीय बनाउँछ, जसले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र समर्थन जुटाउन मद्दत गर्छ । यसबाट समग्रमा राष्ट्रकै प्रतिष्ठा अभिवृद्धि हुन सक्दछ ।

१.३ रणनीतिक योजना तर्जुमाको प्रकृया

क) विगतको उपलब्धि र आवश्यकताको पहिचान

- पूर्व आयोगका प्रतिवेदनहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण,
- सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप सम्बन्धमा भएका अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रकाशित सामाग्रीहरूको अध्ययन,
- आयोगमा आन्तरिक छलफल तथा विमर्श,
- विभिन्न गोष्ठी तथा सेमिनार ।

ख) पीडित लगायतका सरोकारवालाहरूसँग छलफल अन्तर्क्रिया तथा सुझाव संकलन

ग) विज्ञसँगको छलफल तथा परामर्श

- विज्ञ, आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारी सम्मिलित रणनीतिक योजना निर्माण सम्बन्धी आठ दिवसीय तालिम सञ्चालन,
- कर्मचारीको आन्तरिक टोली गठन गरी रणनीतिक योजनाको खाका निर्माण तथा सोका अंगहरू तयार ।

घ) आयोगबाट रणनीतिक योजनाको मस्यौदा उपर परिमार्जन सहित स्वीकृति ।

१.४ रणनीतिक योजनाको स्वरूप

प्रस्तुत रणनीतिक योजनाको अग्रपृष्ठहरूमा मन्तव्य, कार्यकारी सारांश तथा विषयसूची संलग्न छन् । यसमा जम्मा ६ वटा परिच्छेद रहेका छन् । परिच्छेद एकमा परिचय, दुईमा वस्तुस्थिति विश्लेषण, तीनमा परिदृश्य, परिलक्ष्य, मूल्य तथा रणनीतिक सवाल, चारमा रणनीतिक योजनाका लक्ष्य, रणनीति र कार्यनीति, पाँचमा रणनीति कार्यान्वयन योजना, छ मा बजेट प्रक्षेपण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र परिच्छेदको अन्त्यमा दुईवटा अनुसूचीहरू छन्, जसमा पदाधिकारी विवरण र कर्मचारी विवरण राखिएको छ ।

वस्तुस्थिति विश्लेषण

नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वपश्चात् सुरु भएको शान्ति प्रक्रियाको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष संक्रमणकालीन न्याय हो, जसलाई तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याउने जिम्मेवारी सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा निहित रहेको छ। द्वन्द्वका क्रममा भएका सबै प्रकारका मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनाको छानविन गरी सत्य पत्ता लगाउनु, पीडितलाई न्याय दिलाउनु, दोषीलाई कानूनी दायरामा ल्याउनु र परिपूरण तथा मेलमिलापमार्फत् दिगो शान्तिको आधार तय गर्नु आयोग स्थापनाको मूल उद्देश्य हो।

विक्रम सम्वत् २०७१ साल माघमा संसदबाट “बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१” जारी भएपछि तत्कालै पहिलो आयोग गठन भएको थियो। उक्त आयोगले ऐनद्वारा निर्धारित अवधि व्यतीत गरेपछि गठन भएको दोस्रो आयोगले पनि कार्यकाल पूरा गरेको देखिन्छ। ऐनमा समयोचित सुधार र संशोधनको आवाजलाई सम्बोधन गरेपछि मात्र नयाँ आयोग गठन हुनुपर्ने विषयमा राजनीतिक सहमति जुटे अनुसार २०८१ श्रावणमा संसदबाट ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात् वर्तमान आयोग गठन भएको छ।

ऐन संशोधन तथा शक्तिशाली नयाँ आयोग गठन लगायतका सकारात्मक पहलकदमी भए तापनि आयोगको वर्तमान अवस्था चुनौतीपूर्ण छ। तीमध्ये चारवटा चुनौतीलाई मुख्य मान्न सकिन्छ। पहिलो, आयोगको कार्य सम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक पर्ने राजनीतिक प्रतिबद्धता र संस्थागत क्षमताको अझै पनि कमी छ, जसका लागि सरकारको सक्रिय सहयोग र समर्थन अत्यावश्यक हुन्छ। दोस्रो, पीडितले दर्ता गराएका ठूलो संख्याका उजुरी निवेदनहरू छानविन र समाधानको पर्खाइमा छन्, जसले पीडित समुदायमा असन्तोष र निराशा बढाएको छ। तेस्रो, उजुरी निवेदनहरूलाई उचित छानविनद्वारा किनारा लगाउन आवश्यक पर्ने न्यूनतम जनशक्ति र स्रोतसाधन सरकारबाट उपलब्ध नहुँदा सम्पूर्ण प्रक्रिया अवरुद्ध भएको स्थिति देखिन्छ। चौथो, संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रियामा पीडितको सहभागिता तथा छानविनका क्रममा अपनाइने गोपनीयता एवं सुरक्षा र छानविन पश्चातको परिपूरण तथा सामाजिक पुनर्स्थापनाबारे आयोगले पीडितहरूको विश्वास आर्जन गर्न प्रशस्त मेहनत गर्नुपर्ने देखिन्छ।

वर्तमान अवस्थामा आयोगले प्रारम्भिक संरचना निर्माण, उजुरी संकलन तथा आधारभूत नीतिगत व्यवस्था गर्नुका साथै छानविन र अनुसन्धानको खाका बनाउने जस्ता कार्यहरू सम्पन्न गरेको छ । संक्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी कोषको स्थापना भएको छ । ऐन अनुसारका नियम र कार्यसम्पादन दिग्दर्शनहरू निर्माण भएका छन् । यसै क्रममा आयोगले आफ्नो रणनीतिक योजना तर्जुमा गरेको छ भने पछिल्लो समयमा पीडित समुदाय, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय र नागरिक समाजबाट आयोगलाई सशक्त बनाउन तथा छानविन लगायतका कामलाई निष्पक्षतापूर्वक अघि बढाउन दवाव बढ्दो छ ।

२.१ संगठनात्मक संरचना

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ३ को उपदफा (२) मा आयोगमा कम्तिमा एक जना महिला रहने गरी अध्यक्ष सहित पाँच जना सदस्यहरू रहने व्यवस्था छ । सोहीबमोजिम एक जना अध्यक्ष र चार जना सदस्य नियुक्त भई आयोग गठन भएको छ । हाल आयोगको प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय कार्यको लागि १ जना सचिवसहित ८९ जना कर्मचारीहरूको दरबन्दी रहेको छ । कर्मचारीको दरबन्दी सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची-२ मा दिइएको छ ।

२.२ विगतका आयोगको समीक्षा

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७१ माघ २७ गतेको निर्णय अनुसार पहिलो आयोग र मिति २०७६ माघ ६ गतेको निर्णयअनुसार दोस्रो आयोग गठन भएको देखिन्छ । यसरी गठन भएका आयोगहरूले उजुरी संकलन, केही उजुरीको प्रारम्भिक अनुसन्धान, कानूनी तथा प्रशासनिक संरचनाको निर्माण, केही परिचयपत्र वितरण, केही पीडितहरूको हकमा परिपूरणको सिफारिस लगायतका प्रारम्भिक कार्यहरू गरेको देखिन्छ । तथापि, संक्रमणकालीन न्यायलाई अन्तिम निष्कर्षमा पुऱ्याउन आवश्यक सबैजसो कार्य सम्पादन गर्न बाँकी नै रहेको देखिन्छ ।

२.३ आयोगको सवल र कमजोर पक्ष

क) सवल पक्ष

- ऐनद्वारा स्थापित अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरीय आयोग गठन भएको,
- आयोगको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण सम्पन्न भएको,
- राष्ट्रिय स्तरमा राजनीतिक प्रतिवद्धता देखिएको र अन्तर्राष्ट्रिय सरोकार उच्च रहेको,

- परिपूरणको लागि कोषको व्यवस्था भएको,
- पीडित तथा अन्य सरोकारवालाको रचनात्मक दवाव, अपेक्षा र सहयोग रहेको,
- अनुभवी कर्मचारी, व्यवस्थित अभिलेख र अन्य आधारभूत पूर्वाधार रहेको,
- विगतमा गठित आयोगका कामबाट सिकाईको अवसर प्राप्त भएको,
- सरोकारवालाहरूको सुझाव र मागबमोजिम ऐनको तेश्रो संशोधन भएको,
- उजुरी निवेदन फछर्यौँटको कार्य आयोगको उच्च प्राथमिकतामा रहेको,
- स्थानीय, प्रदेश र जिल्लास्तरमा आयोगको संयन्त्र रहने व्यवस्था रहेको,
- तेस्रो आयोग गठनपश्चात् आयोगको कामलाई योजनाबद्ध रूपमा अगाडी बढाइएको ।

ख) कमजोर पक्ष

- उजुरी निवेदनको संख्या अत्यधिक रहेको तर त्यसको अनुपातमा जनशक्ति र स्रोतसाधनको कमी रहेको,
- द्वन्द्व समाप्त भएको लामो समय भइसकेकोले प्रमाण संकलन र वैज्ञानिक परीक्षणमा कठिनाई रहेको,
- प्रमाण संकलन र विश्लेषणको लागि आवश्यक विषय विज्ञ जनशक्तिको अभाव रहेको,
- समयको अन्तरालका कारण पीडक पहिचानमा कठिनाई रहेको,
- सूचना प्रविधि पूर्वाधारको अभाव रहेको,
- पीडित समुदायको उच्च अपेक्षा र आयोगको जिम्मेवारीको सीमितता बिच सामन्जस्य स्थापना गर्न कठिनाई रहेको ।

२.४ अवसर र चुनौती

क) अवसर

- सत्य अन्वेषणद्वारा उजुरी निवेदनको समयमा नै अनुसन्धान गरी आयोगको सक्षमता प्रदर्शन गर्न सकिने,

- न्याय, परिपूरण, मेलमिलाप र सामाजिक एकता मार्फत दिगो शान्तिको वातावरण सिर्जना गर्न सकिने,
- संक्रमणकालीन न्यायलाई तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याएर नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिष्ठा अभिवृद्धि गर्न सकिने,
- पीडित केन्द्रित कार्य पद्धतिको विकास गर्न सकिने,
- हिंसात्मक द्वन्द्वलाई स्थायी शान्तिमा रूपान्तरण गर्ने ऐतिहासिक कार्य गर्न सकिने,
- आयोगमा कार्यरत सम्पूर्ण जनशक्तिमा संक्रमणकालीन न्याय सम्बन्धी विज्ञता विकास गर्न सकिने,
- आयोग र कर्मचारीमा जवाफदेहिता र कार्यान्वयन क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिने,
- समाजमा सद्भाव र मेलमिलापको वातावरण सिर्जना गर्न सकिने ।

ख) चुनौती

- अस्थिर राजनीतिका कारण राजनीतिक प्रतिबद्धताको निरन्तरता हुन नसक्नु,
- पीडितका अपेक्षा र राज्यको सामर्थ्य बिचको खाडल फराकिलो हुनु,
- आयोगमा जनशक्ति र आर्थिक स्रोतको कमी हुनु,
- आयोगले गरेका सिफारिस कार्यान्वयनमा सरकारको प्रतिबद्धता नहुनु,
- पीडकलाई जवाफदेही बनाउन नसक्नु,
- भौगोलिक विकटता र मौसमको प्रतिकूलता हुनु,
- कार्य सम्पादनका क्रममा कर्मचारी र पदाधिकारीहरूको सुरक्षा जोखिममा हुनु ।

२.५ कार्यबोड्र विश्लेषण

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग अल्पकालीन कार्यदेश भएको र अस्थायी प्रकृतिको संगठन हो । ऐनको तेस्रो संशोधन अघि दुई पटक गठन भएका आयोगलाई केवल दुई वर्षको अवधि प्राप्त थियो । विभिन्न कारणबाट दुवै आयोगले तोकिएको समयमा काम सम्पन्न गर्न नसकेपछि पटक पटक म्याद थप गर्नुपरेको थियो । ऐनको तेस्रो संशोधनले आयोगको कार्यावधि चार वर्ष निर्धारण गर्नुका साथै पदाधिकारीहरू समेत

बहाल भइसकेको सन्दर्भमा हालसम्म आयोगले प्राप्त गरेका उजुरी तथा ऐनबमोजिम विभिन्न निकायबाट प्राप्त हुन सक्ने थप उजुरीको संख्या, प्रकृति, तथा प्रारम्भिक एवं विस्तृत छानविनको आवश्यकता समेतलाई ध्यान दिई तोकिएको समयभित्र कार्य सम्पादन गर्ने लक्ष्य पूरा गर्न आयोगको कार्यक्षेत्रसँगै आवश्यक स्रोतसाधन लगायतका विषयवस्तु समाविष्ट गरी आयोगको कार्यबोझ विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

आयोगमा प्राप्त भएका उजुरीको छानविन तथा अनुसन्धान गर्ने समेतका कार्यहरू देहायबमोजिम सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यक्षेत्र रहेको देखिन्छ :-

१. उजुरी आह्वान गर्ने,
२. उजुरीको प्रारम्भिक छानविन गर्ने, अन्तरिम राहत तथा परिपूरण सिफारिस गर्ने,
३. थप र विस्तृत छानविन तथा अनुसन्धान गर्ने,
४. पीडित, पीडक, साक्षीको बयान, बकपत्र गराउने,
५. परिपूरण फाराम भराउने,
६. सम्पत्ति क्षतिको मूल्याङ्कन गर्ने,
७. सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने,
८. मेलमिलाप गराउने,
९. क्षतिपूर्ति, उपचार तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी कार्य गर्ने,
१०. सुविधा तथा सहूलियत उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्ने,
११. उजुरी तामेलीमा राख्ने,
१२. अनुसन्धान, छानविन सम्पन्न भएपछि परिपूरण र क्षतिपूर्तिको लागि सिफारिस गर्ने,
१३. परिचयपत्र वितरण गर्ने,
१४. भोटिङको सिफारिस गर्ने,
१५. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका दोषी पहिचान गरी मुद्दा चलाउन सिफारिस गर्ने,
१६. क्षमादान हुनसक्ने घटनामा आवश्यक प्रक्रिया सम्पन्न गरी सोका लागि सिफारिस गर्ने,
१७. प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने,

क) ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व आयोगमा रहेका उजुरी निवेदनको प्रकृति अनुसारको विवरण

क्र.सं.	प्रदेश	हत्या	अपहरण तथा शरीर बन्धक	अंगभंग वा अपाङ्ग	शारीरिक तथा मानसिक यातना	बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा	सम्पत्ति क्षति	विस्थापित	बेपत्ता	विषय नखुलेको	अन्य	जम्मा
१	कोशी प्रदेश	१३७०	३३७	४९१	२४८५	२२	८९६	११६०	८	१	८४	६८५४
२	मधेश प्रदेश	९५६	८०	११६	५९१	६	२०५१	३८४	९	१	७०	४२६४
३	बागमती प्रदेश	१३५४	३३३	४५८	२२३१	१७	३८८	३७४	१७	४	३६	५२१२
४	गण्डकी प्रदेश	१००६	१३५	४३७	१८१३	३१	३९०	५३३	५	४	२६२	४६१६
५	लुम्बिनी प्रदेश	२७४५	८२०	९९७	३२७०	४२	६०४६	१०१२	१९	२	५२१	१५४७४
६	कर्णाली प्रदेश	१९८४	२०४२	१५४४	४९९४	९४	३७१६	१६९८	२९	२३	८५	१६२०९
७	सुदूरपश्चिम प्रदेश	१४४३	५६९	९७२	४४९०	१०२	२५७८	८२४	२१	१४	७६	११०८९
जम्मा		१०८५८	४३१६	५०१५	१९८७४	३१४	१६०६५	५९८५	१०८	४९	११३४	६३७१८

ख) यस अघि आयोगमा दर्ता भएका र वर्तमान आयोग गठन भएपश्चात प्राप्त भएका उजुरी निवेदनको प्रदेश तथा जिल्लागत विवरण

प्रदेश	घटना जिल्ला	उजुरी निवेदन संख्या ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरी निवेदन संख्या	जम्मा
कोशी प्रदेश	ताप्लेजुङ	५१५	१०४	६१९
	पाँचथर	४३१	९७	५२८
	इलाम	१२१४	२९९	१५१३
	संखुवासभा	२७६	१२९	४०५
	तेरहथुम	२७१	२३	२९४
	धनकुटा	३६५	८५	४५०

प्रदेश	घटना जिल्ला	उजुरी निवेदन संख्या ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरी निवेदन संख्या	जम्मा
	भोजपुर	५१०	१३५	६४५
	खोटाङ्ग	३२८	५५	३८३
	सोलुखुम्बु	५२५	८६	६११
	उदयपुर	२९५	१५०	४४५
	ओखलढुंगा	८७९	२४०	१११९
	झापा	४६६	१२५	५९१
	मोरङ	५६२	९३	६५५
	सुनसरी	२१७	७५	२९२
	जम्मा	६८५४	१६९६	८५५०
मधेश प्रदेश	सप्तरी	१८९	४४	२३३
	सिराहा	३९७	६५	४६२
	धनुषा	३७५	२६	४०१
	मोहोतरी	१२४	१२	१३६
	सर्लाही	५३३	४०	५७३
	रौतहट	३९४	४०	४३४
	बारा	४३०	१८	४४८
	पर्सा	१८२२	८	१८३०
	जम्मा	४२६४	२५३	४५१७
बागमती प्रदेश	काठमाडौँ	४९७	१३१	६२८
	भक्तपुर	६६	१५	८१
	ललितपुर	१०८	३५	१४३
	सिन्धुपाल्चोक	७७०	२११	९८१
	काभ्रे	५६८	२०७	७७५

प्रदेश	घटना जिल्ला	उजुरी निवेदन संख्या ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरी निवेदन संख्या	जम्मा
	नुवाकोट	३०५	२६९	५७४
	रसुवा	८९	२४	११३
	धादिङ	४०७	७६	४८३
	चितवन	८१८	२९२	१११०
	मकवानपुर	३६५	१९१	५५६
	रामेछाप	४१३	३१३	७२६
	सिन्धुली	४६५	२४९	७१४
	दोलखा	३४१	२२४	५६५
	जम्मा	५२१२	२२३७	७४४९
गण्डकी प्रदेश	गोरखा	१२५८	२५९	१५१७
	लमजुङ	६९२	८६	७७८
	तनहुँ	४३७	६०	४९७
	कास्की	४३५	६८	५०३
	मनाङ	१	१	२
	मुस्ताङ	४	०	४
	पर्वत	२५८	९	२६७
	स्याङ्जा	३९३	३७	४३०
	म्यादी	५१६	१३६	६५२
	बाग्लुङ	४०७	३५	४४२
	नवलपरासी पूर्व	२१५	१७४	३८९
	जम्मा	४६१६	८६५	५४८१
लुम्बिनी प्रदेश	नवलपरासी पश्चिम	३८३	१५०	५३३
	रूपन्देही	४१७	४१	४५८

प्रदेश	घटना जिल्ला	उजुरी निवेदन संख्या ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरी निवेदन संख्या	जम्मा
	कपिलबस्तु	४५९९	८२	८२
	पाल्पा	२९४	८०	३७४
	अर्घाखाँची	६३७	१०१	७३८
	गुल्मी	५११	४०	५५१
	रुकुम पुर्ब	५८१	१४५	७२६
	रोल्पा	३०४२	२३३	३२७५
	प्युठान	७१६	३५	७५१
	दाङ	१५३०	५०६	२०३६
	बाँके	९९७	२४४	१२४१
	बर्दिया	१७६७	१११६	२८८३
	जम्मा	१५४७४	२७७३	१८२४७
कर्णाली प्रदेश	सल्यान	५५०२	२५८	५७६०
	डोल्पा	१०६	३७	१४३
	जुम्ला	१०५१	१५४	१२०५
	मुगु	३९८	२५	४२३
	हुम्ला	२२९	६०	२८९
	कालिकोट	१७५०	४७०	२२२०
	जाजरकोट	१८१५	११८२	२९९७
	दैलेख	१४३७	१०२	१५३९
	सुर्खेत	१५७१	४०९	१९८०
	रुकुम पश्चिम	२३५०	४९६	२८४६
	जम्मा	१६२०९	३१९३	१९४०२
	अछाम	४२७१	९३	४३६४

प्रदेश	घटना जिल्ला	उजुरी निवेदन संख्या ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरी निवेदन संख्या	जम्मा
सुदूर पश्चिम प्रदेश	कंचनपुर	१६९४	९८	१७९२
	कैलाली	१२१९	१३९	१३५८
	डडेलधुरा	५६५	४२	६०७
	डोटी	६९६	२	६९८
	दार्चुला	३३५	३८	३७३
	बाजुरा	१०५०	८०	११३०
	बझाङ	३७४	३१	४०५
	बैतडी	८८५	५९	९४४
	जम्मा	११०८९	५८२	११६७१
	कुल जम्मा	६३७१८	११५९९	७५३१७

(माथि उल्लिखित विवरणमा, ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात प्राप्त उजुरीको प्रदेश तथा जिल्लागत संख्या अन्तर्गत जबरजस्ती करणी वा यौनजन्य हिंसा सम्बन्धी उजुरी निवेदनको संख्या समावेश गरिएको छैन।)

ग) जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसा सम्बन्धी उजुरी निवेदन सम्बन्धि विवरण

विवरण	ऐनको तेस्रो संशोधन पूर्व आयोगमा दर्ता भएका	ऐनको तेस्रो संशोधन पश्चात आयोगमा दर्ता भएका	जम्मा
जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसा सम्बन्धी उजुरी निवेदन संख्या	३१४	३९१२	४२२६

उल्लिखित उजुरी निवेदन सम्बन्धी विवरण समेतको अध्ययनबाट हाल आयोगमा ७९ हजार २ सय २९ उजुरी निवेदनहरू विचाराधीन रहेको देखिन्छ। वर्तमान आयोग गठन हुनुपूर्व करिव २० महिना सञ्चालनमा रहेका मुकामहरूको प्रगति विवरण सन्तोषजनक मान्न सकिने अवस्था देखिंदैन। मुकामहरूमा पठाइएका कुल १० हजार २ सय ३ उजुरीमध्ये ३ हजार ७ सय ८७ को मात्र प्रारम्भिक अनुसन्धानसम्म भएको देखिन्छ

। ती निवेदनहरू किनारा लागि नसकेको अवस्थामै रहेको हुनाले आयोगको वर्तमान कार्यबोझमा अधिल्ला आयोगबाट सम्पादित कामको परिणामले कुनै परिवर्तन ल्याएको देखिदैन । त्यसैले, सबै उजुरी निवेदनलाई अविलम्ब टुङ्गोमा पुऱ्याउन आयोगले हालको कार्यप्रणालीलाई परिमार्जन गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ ।

ठूलो संख्यामा रहेका उजुरी निवेदनको छानविन गरी सङ्क्रमणकालीन न्याय सम्पादनको कार्यलाई निष्कर्षमा लैजान त्यस्तै अनुपातको जनशक्ति आवश्यक पर्ने भए तापनि आयोगमा हाल ८९ कर्मचारीको अस्थायी दरबन्दी उपलब्ध गराइएको छ । आयोगले गर्नुपर्ने काम सबै जस्तो बाँकी रहेको तर आयोगका मुकाम कार्यालयहरू पूर्ण रूपमा निष्क्रिय रहेको, स्वीकृत दरबन्दी अनुसारको कर्मचारी पूर्ण रूपमा पदपूर्ति हुन नसकेको, आयोगमा कार्यरत अनुभवी जनशक्ति टिकाउन नसकिएको जस्ता कारणले कार्यसम्पादनमा जटिलता थपिएको अवस्था छ । अर्कोतर्फ, सिमित अवधिभित्र सम्पादन गर्नुपर्ने ठूलो स्तरको छानविन तथा अनुसन्धानका लागि हाल कायम रहेको जनशक्ति संख्याका दृष्टिकोणले अपर्याप्त छ भने आयोगको क्षमता निरन्तर अभिवृद्धि गरिरहनुपर्ने खाँचो उत्तिकै गम्भीर रूपमा महसुस गरिएको छ । नेपालको संक्रमणकालीन न्याय प्रक्रिया समाधान गर्न सकिने विन्दुमा पुगेको छ, जसका लागि आयोगको संस्थागत क्षमता र वित्तीय अवस्था सन्तोषजनक हुनै पर्दछ ।

कार्यबोझ विश्लेषणका आधारमा जनशक्तिको अनुपात व्यवस्थापन गर्न आयोगको मौजुदा संगठन संरचनालाई परिमार्जन गर्नु अपरिहार्य भएको छ । यसका लागि आवश्यक दरबन्दी थप गरी ऐनले व्यवस्था गरेबमोजिम उपयुक्त संख्यामा कार्यटोली परिचालन गर्ने प्रबन्ध हुन सकेमा छानविन तथा अनुसन्धानको कार्य सम्पन्न गरी आयोगको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयद्वारा आयोगका लागि आ.व. २०८१/०८२ र २०८२/०८३ मा गराइएको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणलाई समेत आयोगले पृष्ठपोषण प्रदान गरेको छ । आयोगको विद्यमान कर्मचारी दरबन्दी संख्या र पदपूर्तिको विवरण तथा उक्त सर्वेक्षणद्वारा प्रस्तावित संगठन र व्यवस्थापनको खाका अनुसूची-२ मा संलग्न गरिएको छ ।

२.६ सरोकारवाला पक्षहरू

आयोगले द्वन्द्वको क्रममा घटित घटनाहरूको उजुरी निवेदनको अनुसन्धान छानविन गरी द्वन्द्वको दीगो समाधान गर्न विभिन्न सरोकारवाला पक्षहरूको सहयोग, समन्वय र सहकार्य आवश्यक हुन्छ । सरोकारवाला

पक्षहरूको आयोगको कार्यमा संलग्नता, चासो, सरोकार र प्रभावको आधारमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सरोकारवालाको रूपमा वर्गीकरण गरी देहाय बमोजिम पहिचान गरिएको छ ।

क) प्रत्यक्ष सरोकारवाला

- पीडित र पीडितका परिवार,
- पीडितआवद्ध संघ संस्थाहरू,
- घटनाका पीडक, प्रत्यक्षदर्शी र साक्षी,
- अर्थ, गृह र कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय,
- नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी ,सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग,
- नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरू,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार,
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय,
- अदालत,
- बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविनआयोग,
- द्वन्द्व सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने विशेष अदालत,
- संसद र संसदीय समिति,
- राजनीतिक दल ।

ख) अप्रत्यक्ष सरोकारवाला

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग,
- सञ्चार जगत/ सामाजिक सञ्जाल समेत,
- मानव अधिकारसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था,
- महिला आयोग,
- विकासका साझेदार राष्ट्र र संस्था,
- नागरिक समाज,
- खोजकर्ताहरू/अभियन्ता/विज्ञ,
- निजी क्षेत्र,
- सबै नेपाली नागरिक

परिदृष्य, परिलक्ष्य, मूल्य तथा रणनीतिक सवाल

३.१ परिदृष्य (Vision)

सत्य, न्याय, परिपूरण र मेलमिलाप मार्फत् द्वन्द्व रूपान्तरण गरी समाजमा दिगो शान्ति स्थापना गर्नु आयोगको दूरदृष्टि रहेको छ ।

३.२ परिलक्ष्य (Mission)

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका घटनाको छानविन गरी सत्य तथ्य उजागर गर्नु, पीडितलाई न्याय र परिपूरण प्रदान गर्नुका साथै कानूनी कारवाही, मेलमिलाप, स्मृतिकरण र भविष्यमा द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि सिफारिस सम्बन्धी कार्यहरू मानव अधिकार तथा कानूनका मान्य सिद्धान्त बमोजिम पीडितलाई केन्द्रमा राखी निष्पक्ष र स्वतन्त्र रूपमा सम्पादन गर्नु आयोगको परिलक्ष्य हो ।

३.३ मूल्यहरू (Core Values)

(क) निष्पक्षता (Impartiality)

आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीले एक-आपसमा, निवेदक, पीडित वा अन्य जो-कोहीसँग व्यवहार गर्दा वा कार्य सम्पादन गर्दा जात, जाति, धर्म, वर्ण, लिङ्ग वा अन्य कुनै पनि आधारमा भेदभाव गरिने छैन । आयोगले कुनै पनि प्रकारको आग्रह, पूर्वाग्रह वा पक्षपात नगरी निष्पक्षतापूर्वक कार्य सम्पादन गर्नेछ ।

(ख) स्वतन्त्रता (Freedom)

आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूले आफ्नो जिम्मेवारी निर्वाह गर्दा कोही कसैको दवाव वा प्रभावमा नपरी स्वतन्त्रतापूर्वक कार्य सम्पादन गर्नेछन् । आफूले गरेको कामको लागि हरेक पदाधिकारी वा कर्मचारी स्वयं जिम्मेवार र उत्तरदायी हुनेछ, अन्य कसैलाई दोषी देखाएर जिम्मेवारीबाट उन्मुक्ति पाउने छैन ।

(ग) पारदर्शिता (Transparency)

आयोगले आफ्ना कामकारवाहीहरूमा अधिकतम पारदर्शिता कायम गर्नेछ । आयोगबाट हुने महत्त्वपूर्ण काम वा निर्णयहरू नियमित रूपमा सूचना अधिकारी वा सञ्चार माध्यम मार्फत सार्वजनिक गरिनेछ ।

(घ) संवेदनशीलता (Sensitivity)

आयोगको मुख्य सरोकारवाला पक्ष पीडितहरू भएकोले उनीहरूसँगको व्यवहारमा आयोगका पदाधिकारी र कर्मचारीहरूले मानवीय संवेदनशीलतालाई विशेष ध्यान दिनेछन्। काम कारवाहीमा पीडितलाई प्राथमिकता दिने, नम्रतापूर्वक व्यवहार गर्ने, समस्या बुझ्न कोशिस गर्ने, समस्या परेकोमा मद्दत उपलब्ध गराउने र काम कारवाहीमा छिटो छरितोपनलाई अंगीकार गरिनेछ।

(ङ) नवप्रवर्तन (Innovation)

आयोगको कामकारवाहीलाई गुणस्तरीय रूपमा सम्पादन गर्न काम गर्ने शैली र प्रक्रियामा नवप्रवर्तनलाई जोड दिइने छ। आयोगको कामकारवाहीलाई छिटोछरितो र विश्वसनीय बनाउन सूचना संचार प्रविधि र कृत्रिम बौद्धिकता समेतलाई उपयोग गर्दै कर्मचारीको क्षमतालाई पनि सोही अनुसार अभिवृद्धि गरिने छ।

(च) गोपनीयता (Privacy)

आयोगले सेवाग्राहीको तर्फबाट आयोगमा प्राप्त हुने व्यक्तिगत विवरणहरू र उजुरी निवेदनमा उल्लिखित विवरणको गोपनीयता सुनिश्चित गर्नेछ। यस्ता व्यक्तिगत विवरण र सूचनाहरू सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अन्य व्यक्ति वा संस्थालाई निजको स्वीकृतिबिना उपलब्ध गराइने छैन।

(छ) सुरक्षा (Security)

कामको संवेदनशीलता एवं जोखिमलाई दृष्टिगत गरी आयोगका पदाधिकारी, कर्मचारी तथा आयोगका सरोकारवाला पीडितहरू र घटनाको छानबिनको क्रममा संलग्न हुन आउने साक्षी/प्रत्यक्षदर्शी तथा पीडक लगायत आयोगको कामसँग सरोकार राख्ने सबैको सुरक्षाको लागि आयोग प्रतिवद्ध छ। आयोगमा आउने वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने हरेक व्यक्तिलाई सुरक्षा उपलब्ध गराउने कुरामा आयोग सचेत र संवेदनशील रहने छ।

(ज) सहभागिता (Participation)

आयोगको निर्णय प्रक्रिया सहभागितामूलक हुनेछ। कर्मचारी तहमा गरिने महत्वपूर्ण निर्णयहरूमा एक भन्दा बढी कर्मचारीको सहभागितालाई अनिवार्य गरिने छ। आयोगले आफ्नो कामकारवाहीमा सरोकारवालाहरूको सहभागितालाई प्राथमिकतामा राख्नेछ।

(इ) व्यवसायिकता (Professionalism)

आयोगका पदाधिकारी वा कर्मचारीहरूले आफ्नो जिम्मेवारी इमान्दारिता, नैतिकता र उच्च व्यवसायिकताको आधारमा सम्पादन गर्नेछन्। इमान्दारिता, नैतिकता र व्यवसायिकतामा सम्झौता गर्ने कर्मचारीहरूलाई आयोगले जिम्मेवारीबाट हटाउनेछ।

(ज) स्तरीयता (Standardization)

आयोगले आफ्ना सबै काम कारवाहीहरूमा एकल स्वविवेक प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्थालाई न्यून गर्दै कामको स्तरीकरण गर्नेछ। यस प्रयोजनको लागि आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकारमा पर्ने महत्वपूर्ण सेवाको लागि मापदण्ड निर्माण गर्नेछ। सेवाग्राहीलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने निर्णय गर्दा आयोगले पूर्वनिर्धारित मापदण्ड अनुसार गर्नेछ।

(ट) मानव अधिकार प्रति सम्मान (Upholding Human Rights)

आयोगले संचालन गर्ने सबै गतिविधिमा मानव अधिकारका विश्वव्यापी मान्यताको परिपालनालाई ध्यान दिनेछ। विशेष गरी आयोगका पदाधिकारी, आयोगका कर्मचारी, कर्मचारी र पीडित, कर्मचारी र जनसाधारण, कर्मचारी र पीडक तथा पीडक र पीडित बीचको व्यवहारमा एक अर्काको मानव अधिकारलाई उच्च सम्मानका साथ व्यवहार गरिने छ भने मानव अधिकारको सम्मान हुने वातावरण तयार गरी यस्तो व्यवहारलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।

(ठ) पीडित केन्द्रीयता (Victim Centrism)

आयोग र आयोगका कर्मचारीले पीडितसँगको व्यवहारमा पीडितको आधारभूत अधिकारको रूपमा रहेको परिपूरणको हक, क्षतिपूर्तिको हक, पुनर्स्थापनाको हक र आफूसँग सम्बन्धित विषयमा सूचना पाउने हक कुण्ठित नहुने वातावरण निर्माण गर्ने छन्। मानव अधिकार उल्लंघनकर्तासँग उनीहरूको सम्बन्धलाई निरपेक्ष राखी पीडितको अधिकार, मर्यादा र सुरक्षालाई आयोगले केन्द्रमा राख्नेछ। छानबिन, परिपूरण, क्षतिपूर्ति लगायतका कार्यमा पीडितले भोगेको पीडा, उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक र मानसिक रूपमा परेको आघात जस्ता विषयलाई केन्द्रमा राखिनेछ। सेवा प्रवाह गर्दा लैंगिकमैत्री र अपांगतामैत्री वातावरणमा जोड दिइनेछ।

(ड) कानूनी प्रक्रियाको उचित परिपालना (Due Process of Law)

आयोगले सत्य अन्वेषण र छानविन प्रक्रियामा कानून बमोजिमको प्रकृया अवलम्बन गर्नेछ र सो प्रकृत्यामा संलग्न हुने आयोगका पदाधिकारी वा कर्मचारी सबैले निष्पक्ष र उचित व्यवहार गर्न जोड दिनेछन्। आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादनको क्रममा कानून बमोजिमको उचित प्रक्रियाको पालना गर्न र पक्षपात वा पूर्वाग्रह विना पीडित र पीडक वा यस प्रक्रियामा संलग्न जो कोहीलाई न्यायको अनुभूति हुने गरी निर्णय गर्नेछ। आयोगले अवलम्बन गर्ने प्रक्रियामा वा निर्णयमा सम्बन्धित पक्षको न्याय सम्बन्धी मौलिक हकलाई उच्च सम्मान गरिने छ।

रणनीतिक योजनाका लक्ष्य, रणनीति तथा कार्यनीति

ऐनले दिएको जिम्मेवारी पूरा गर्नका लागि यस आयोगले समग्र कार्यबोझलाई देहाय बमोजिमका सात वटा रणनीतिक क्षेत्र पहिचान गरी प्रत्येक रणनीतिक क्षेत्रका छुट्टाछुट्टै लक्ष्य, रणनीति र कार्यनीति तय गरेको छः

४.१ सत्य अन्वेषण

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गते देखि २०६३ मंसिर ५ गतेसम्म सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका घटनाहरूको सत्य तथ्य उजागर गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- उजुरी निवेदन एवं सूचनाका आधारमा घटना यकिन गर्ने ।
- जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसासँग सम्बन्धित घटनाको छानबिन तथा अनुसन्धान लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न विशेष कार्यविधि बनाई लागु गर्ने ।

ग) कार्यनीति (Objective/Target)

- उजुरी निवेदन तथा सूचना संकलन गरी छानबिनका लागि घटनास्थलका आधारमा वर्गीकरण गर्ने ।
- घटनालाई प्रकृतिका आधारमा वर्गीकरण गर्ने ।
- घटनाको प्रकृति र संवेदनशीलता अनुसार छानबिन कार्यटोली गठन गर्ने ।
- पीडित समन्वय इकाइ गठन गर्ने ।
- सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- स्थलगत रूपमा प्रमाण संकलन गर्ने ।
- छानबिनद्वारा पीडित र पीडकको पहिचान गर्ने ।
- जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसासँग सम्बन्धित घटनाको छानबिन समेतका कार्यमा विशेष कार्यविधि पालना गर्ने ।
- घटनाबाट भएको क्षतिको छानबिनद्वारा वस्तुगत मूल्याङ्कन गर्ने ।

४.२ परिपूरण

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

छानबिनबाट पहिचान भएबमोजिम पीडितलाई परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- परिपूरणको नीति र मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।
- राज्यबाट विभिन्न समयमा प्रदान गरिएको सुविधा/सहुलियत/राहत सम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गर्ने ।
- मापदण्ड अनुसार व्यक्तिगत तथा सामुदायिक परिपूरणको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।

ग) कार्यनीति (Strategic Goal)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ अनुसार परिपूरणको नीति र मापदण्ड निर्धारण गरी सत्य अन्वेषणबाट पहिचान भएका पीडितलाई यस अगाडी राज्यबाट सुविधा पाए नपाएको यकिन गरी मापदण्ड बमोजिम परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने ।

४.३ मेलमिलाप

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

ऐन बमोजिम मेलमिलाप गराउन सकिने घटनाका पक्ष बिच मेलमिलाप गराउने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- मेलमिलाप हुन सक्ने प्रकृतिका घटना यकिन गर्ने ।
- सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि हुने गरी पीडितको स्वतन्त्र सहमतिमा मेलमिलाप गराउने ।

ग) कार्यनीति (Objective/Target)

आयोगमा प्राप्त उजुरी निवेदन/सूचनाको छानविन प्रतिवेदन समेतका आधारमा मेलमिलाप हुन सक्ने प्रकृतिका घटनामा मेलमिलापको लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्दै सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि हुने गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहभागितामा मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्ने ।

४.४ स्मृतिकरण र सम्मान

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

मृतकको स्मृतिमा स्थापना भएका वा पक्षहरू बिच भएको मेलमिलाप मार्फत् स्थापना हुने संरचनाहरूको नामाकरण/ निर्माण र अभिलेखिकरण गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- जीवन गुमाएका व्यक्तिहरूको स्मृति र सम्मानमा निर्माण भएका स्मारक, पार्क, स्तम्भ, संग्रहालय आदिको एकिकृत राष्ट्रिय अभिलेख तयार गरी संस्थागत संरक्षणको व्यवस्था मिलाउने ।
- जीवन गुमाएका व्यक्तिलाई शहिद घोषणा गर्नु पर्ने देखिएमा पहिचान खोली सिफारिस गर्ने ।
- द्वन्द्वका क्रममा घाईते वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उचित सम्मानको व्यवस्था गर्ने ।
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघनका घटनाबाट पीडितको आत्मसम्मान अभिवृद्धि गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

ग) कार्यनीति (Objective/Target):

- जीवन गुमाएका व्यक्तिहरूको स्मृति र सम्मानमा निर्माण भएका वा निर्माण हुने, तथा आयोगको सिफारिसमा निर्माण वा नामाकरण हुने र स्थानीय तह, प्रदेश सरकार लगायत विभिन्न श्रोतबाट आयोगको जानकारीमा आएका स्मारक, पार्क, स्तम्भ, आदिको विवरण संकलन, अभिलेखन गरी संरक्षणको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- आयोगमा प्राप्त उजुरी निवेदन/सूचनाको छानविनगर्ने क्रममा कुनै मृतकलाई शहिद घोषणा गनुपर्ने देखिएमा आधार र कारण खोली नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।

४.५ कानूनी कारवाही

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

छानविन तथा अनुसन्धानबाट पहिचान भएका पीडकलाई कानूनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- गैरकानूनी रूपले कब्जा गरिएको सम्पत्ति सम्बन्धित पीडितलाई फिर्ता गराउने ।

- सम्पत्ति क्षति पुन्याइएको हकमा पीडितलाई उचित क्षतिपूर्तिको लागि सिफारिस गर्ने ।
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन बाहेकका क्षमादान हुनसक्ने प्रकृतिका घटनामा क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने ।
- दोषी देखिएका पीडकबाट पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने ।
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघनको घटनामा संलग्न व्यक्तिलाई भेटिडका लागि सिफारिस गर्ने ।
- मुद्दा चलाउनु पर्ने घटनामा अभियोजनको लागि महान्यायाधिवक्ता समक्ष सिफारिस गर्ने ।

ग) कार्यनीति (Objective /Target)

- कब्जा गरिएका सम्पतिको विवरण यकिन गरी त्यस्तो सम्पति सम्बन्धित पीडितलाई फिर्ता गर्न सिफारिस गर्ने ।
- पीडितको सम्पतिको क्षति यकिन गरी क्षतिपूर्तिको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- दोषी देखिएका पीडकबाट पीडितलाई भराउनु पर्ने क्षति यकिन गरी पीडकबाट भराउने वा पीडकबाट क्षति भराउने निर्णय कार्यान्वयन हुन सक्ने अवस्था नरहेमा नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन बाहेकका घटनामा पीडितको स्वतन्त्र सहमति रहेको अवस्थामा क्षमादानका लागि सिफारिस गर्ने ।
- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघनका घटनामा संलग्न व्यक्तिलाई आधार र कारण समेत खोली भेटिडका लागि सिफारिस गर्ने ।
- मुद्दा चलाउनु पर्ने घटनाको आधार र कारण सहित महान्यायाधिवक्ता समक्ष अभियोजनका लागि सिफारिस गर्ने ।

४.६ द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

भविष्यमा सशस्त्र द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि सिफारिस गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy):

घटनाको अध्ययन र विश्लेषण तथा पीडितले दर्ता गरेको उजुरी निवेदनको छानविनपश्चात् प्राप्त निष्कर्ष समेतका आधारमा नेपाल सरकार समक्ष भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको लागि सिफारिस गर्ने।

ग) कार्यनीति (Objective / Target)

सशस्त्र द्वन्द्वका कारणहरू पहिचान गरी भविष्यमा हिंसात्मक द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चित गर्न नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक र व्यवहारगत सुधारको लागि सिफारिस गर्ने ।

४.७ आयोगको क्षमता अभिवृद्धि

क) लक्ष्य (Strategic Goal)

आयोगलाई तोकिएको जिम्मेवारी निर्धारित समयभित्र सम्पन्न गर्न सक्ने गरी आयोगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

ख) रणनीति (Strategy)

- आयोगका लागि आवश्यक जनशक्ति प्राप्त गर्ने ।
- कार्य संचालनको लागि आवश्यक आर्थिक श्रोत र भौतिक साधन प्राप्त गर्ने ।
- जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यकता अनुसार तालिम गोष्ठी सेमिनार आदि सञ्चालन गर्ने ।
- कार्य सम्पादन प्रक्रियामा सूचना संचार प्रविधि र कृत्रिम बौद्धिकता समेतको प्रयोग गर्ने ।
- अन्य निकायसँगको समन्वय, सहयोग र सहकार्यलाई जोड दिने ।
- सरोकारवालसँग नियमित छलफल, अन्तरक्रिया र सहकार्य गर्ने ।

ग) कार्यनीति (Objective/ Target)

- जनशक्ति योजना तयार गर्ने ।
- संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्पन्न गर्ने ।
- जनशक्ति प्राप्त गर्न विभिन्न निकायमा समन्वय गर्ने ।
- नेपाल सरकार तथा अन्य निकायसँग आर्थिक तथा भौतिक साधन स्रोतको लागि समन्वय गर्ने ।
- तालिम, गोष्ठी, सेमिनार संचालन गर्ने ।
- कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने ।
- आयोगमा प्राप्त उजुरीहरूलाई कम्प्यूटर प्रविष्टीकरण गर्ने ।
- एआई (कृत्रिम बौद्धिकता)को प्रयोगद्वारा आयोगको कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउने ।
- कार्यालय व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह गुणस्तरीय बनाउन निरन्तर पहल गर्ने ।

रणनीति कार्यान्वयन योजना

५.१ कार्यान्वयन योजनाको सामान्य परिचय

आयोगले तय गरेका रणनीति र लक्ष्यहरूलाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्ने स्पष्ट मार्गचित्रका रूपमा कार्यान्वयन योजना निर्माण गरिएको छ, जसले यसअघिका परिच्छेदमा उल्लिखित आयोगको समग्र रणनीतिलाई योजनाबद्ध, व्यवस्थित र परिणाममुखी ढङ्गले लागू गर्न दिशानिर्देश गर्दछ। ऐनले निर्धारित गरेका उद्देश्य अनुरूप परिणाम हासिल गर्नका लागि पहिचान गरिएका लक्ष्य, रणनीति तथा कार्यनीतिलाई सफल तुल्याउन आवश्यक मिहिन कामहरू कार्यान्वयन योजनामा समावेश छन्। यस योजनाले कार्यहरूको प्राथमिकता, समयसीमा, जिम्मेवारी, अपेक्षित नतिजा र आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन हुने बाटो समेत स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरेको छ।

योजना अवधिभर आयोगका लक्ष्य र रणनीतिहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कार्यनीति र क्रियाकलापहरूलाई चौमासिक/वार्षिक रूपमा विभाजन गरिएको छ। साथै, तिनका लागि आवश्यक बजेट प्रक्षेपण, स्रोत परिचालन र अपेक्षित उपलब्धिहरूको आँकलन समेत समावेश गरी देहाय बमोजिमको रणनीति कार्यान्वयन योजना निर्माण गरिएको छ।

५.२ कार्ययोजना विवरण

५.२.१ सत्य अन्वेषण

लक्ष्य: वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ मंसिर ५ गतेसम्म सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका घटनाहरूको सत्य तथ्य उजागर गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्य सम्पादन सूचक	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	बजेट अनुमान रु. लाख	जिम्मेवारी	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १. उजूरी निवेदन एवं सूचनाका आधारमा घटना यकिन गर्ने ।										
१. उजूरी निवेदन तथा सूचना संकलन गरी छानबीनका लागि घटनास्थलका आधारमा वर्गीकरण गर्ने ।	उजूरी आह्वान गर्ने ।	सूचना जारी भएको हुने ।	पहिलो चौमासिक					आयोग	म.न्या.का	
	७७ वटै जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयमा जम्मा भएका उजूरी आयोगमा ल्याउने ।	उजूरी सङ्कलन भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					आयोग	म.न्या.का	
	उजूरी एवं सूचना संकलन गरी वर्गीकरण गर्ने ।	उजूरी सङ्कलन गरी वर्गीकरण भएको हुने ।	पहिलो चौमासिक					आयोग	म.न्या.का	
२. घटनालाई प्रकृतिका आधारमा वर्गीकरण गर्ने ।	गम्भीर मानव अधिकार उल्लङ्घन र मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको वर्गीकरण गर्ने ।	वर्गीकरण भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग		
३. घटनाको प्रकृति र संवेदनशीलता अनुसार छानविन कार्यटोली गठन गर्ने ।	छानविनकार्यमा संलग्न हुने कर्मचारीहरूलाई आवश्यक तालिम दिई परिचालन गर्ने।	टोली परिचालन भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, न्याय सेवा तालिम केन्द्र	
४. पीडित समन्वय इकाइ गठन गर्ने ।	विभिन्न प्रकृतिका घटनासँग सम्बन्धित पीडितका प्रतिनिधि	पीडित समन्वय इकाइ गठन भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	पीडित समन्वय इकाइ	

	समावेश गरी पीडित समन्वय इकाइ गठन गर्ने ।								
५. सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गर्ने ।	विभिन्न निकाय र संस्थासँग रहे/ भएका द्वन्द्वकालीन घटनासँग सम्बन्धित दस्तावेजहरू माग गरी अध्ययन/विश्लेषण गर्ने ।	अध्ययन विश्लेषण भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					आयोग	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र सम्बन्धित संघ संस्थाहरू
६. स्थलगत रुपमा प्रमाण संकलन गर्ने ।	छानविनकार्यटोलीले घटनास्थलमा मुचुल्का लगायतका कागजात तयार गर्ने, स्थानीय अस्पताल, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय मालपोत कार्यालय र अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग प्रमाण सङ्कलनका लागि समन्वय गर्ने, साक्षी बुझ्ने तथा आवश्यकता अनुसार बिज्ञको राय लिने ।	मुचुल्का तयार, प्रमाण संकलन, साक्षी बुझिएको तथा विज्ञको राय लिइएको हुने ।	निरन्तर					आयोग	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय मालपोत कार्यालय र अन्य सम्बन्धित निकायहरू

रणनीति २. जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसासँग सम्बन्धित घटनाको छानविन तथा अनुसन्धान लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न विशेष कार्यविधि बनाई लागु गर्ने ।

१. छानबीनद्वारा पीडित र पीडकको पहिचान गर्ने ।	आयोगले सुरक्षित र सम्मानपूर्ण वातावरणमा पीडितको कागज/ बकपत्र गराउने ।	कागज/बकपत्र भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	सम्बन्धित व्यक्ति र विज्ञ, स्थानीय सरकार
	पीडित र साक्षीहरूले सुरक्षित रुपमा र सम्मानजनक वातावरणमा आफ्नो अनुभव बाँड्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्ने ।	कागज/बकपत्र भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर				आयोग	स्थानीय सरकार र जिल्ला प्रशासन कार्यालय
	पीडक पहिचान गरी बयान गराउने ।	पीडक पहिचान र बयान भएको हुने ।						आयोग	

२. जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौनजन्य हिंसासँग सम्बन्धित घटनाको छानविन समेतका कार्यमा विशेष कार्यविधि पालना गर्ने ।	यौन हिंसाका पीडित तथा त्यस्ता घटनाका साक्षीलाई समेत सुरक्षा प्रदान गरी पहिचान लगायतका विषयमा गोपनीयता कायम गर्ने ।	विशेष कार्यविधि अवलम्बन भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर				
	यौन हिंसाका पीडित तथा त्यस्ता घटनाका साक्षीलाई सुरक्षित महसूस गराउने ।									
३. पीडितले रोजेको उपयुक्त स्थानमा गई छानविन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	जबरजस्ती करणी वा गम्भीर यौन हिंसाका पीडितरूको छानविनका लागि उपयुक्त “सेफ हाउस” र क्रियाकलाप पहिचान गर्ने ।	स्थान पहिचान भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	पीडित समन्वय इकाई	
४. छानविनद्वारा घटनाबाट भएको क्षतिको वस्तुगत मूल्याङ्कन गर्ने ।	घटनाका क्रममा भएको शारीरिक, मानसिक आर्थिक तथा सामाजिक क्षति मापन गर्ने मापदण्ड तयार गर्ने । क्षतिको मापदण्ड सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूसँग छलफल गर्ने ।	मापदण्ड तयार भएको, मापदण्ड निर्माणमा सरोकारवालाको सहभागिता भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	मालपोत कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा स्थानीय सरकार, सम्बन्धित संघ संस्थाहरू	
	घटनाको छानविन बाट प्राप्त विवरण संकलन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने ।	प्रतिवेदन पेश भएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग		

५.२.२ परिपूरण

लक्ष्य : छानविनवाट यकिन भएबमोजिम पीडितलाई परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्यसम्पादन सूचक	२२/०३	२२/०२	२२/०५	२५/०६	बजेट अनुमान(रु.लाखमा)	जिम्मेवार इकाइ	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १. परिपूरणको नीति र मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।										
१.मापदण्ड निर्माणका लागि छलफल गर्ने ।	परिपूरणको नीति र मापदण्ड निर्धारणका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकाय तथा विज्ञहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गर्ने ।	परिपूरणको नीति र मापदण्ड निर्धारणका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरू तथा विज्ञहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	सम्बन्धित विज्ञ रहेको निकाय	यसै आ.व.मा मात्र सञ्चालन हुने
	छलफल तथा अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त सुझावका आधारमा नीति र मापदण्डको मस्यौदा तयार गर्ने ।	नीति र मापदण्डको मस्यौदा तयार भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	यसै आ.व. मा मात्र सञ्चालन हुने

	मस्यौदामाथि थप छलफल गरी आयोगबाट नीति र मापदण्ड स्वीकृत गर्ने ।	आयोगबाट नीति र परिपूरण मापदण्ड स्वीकृत भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	यसै आ.व.मा मात्र सञ्चालन हुने
	स्वीकृत परिपूरण नीति र मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा लैजाने ।	परिपूरण नीति र मापदण्ड कार्यान्वयन भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		परिपूरण इकाइ	आयोग	निरन्तर हुने

रणनीति २. राज्यबाट विभिन्न समयमा प्रदान गरिएको सुविधा/ सहूलियत/ राहत सम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गर्ने ।

१. सम्बन्धित निकाय, कार्यालयबाट विवरण माग गर्ने ।	गृहमन्त्रालय वा अन्तर्गतका कार्यालय लगायत सम्बन्धित अन्य निकाय कार्यालयसँग पत्राचार गरी सुविधा/ सहूलियत/ राहत सम्बन्धी विवरण प्राप्त गरी अभिलेख गर्ने ।	विवरण प्राप्त भई अभिलेख राखिएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	गृहमन्त्रालय वा अन्तर्गतका कार्यालय र सम्बन्धित निकाय	
---	---	--	----------------	--	--	--	--	--------------	---	--

रणनीति ३. मापदण्ड अनुसार व्यक्तिगत तथा सामुदायिक परिपूरणको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।										
१. छानविन प्रतिवेदनको आधारमा पीडितले यसअघि कुनै प्रकारको परिपूरण प्राप्त गरे वा नगरेको यकिन गर्ने र नगरेको भए उपयुक्त परिपूरणको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।	विभिन्न निकायबाट यसअघि प्राप्त कुनै प्रकारको आर्थिक सहयोग, सुविधा, राहत तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेका र आयोगबाट यसअघि परिपूरण प्राप्त गरेका पीडितहरूको विवरण संकलन गर्ने ।	विभिन्न निकायबाट यसअघि प्राप्त कुनै प्रकारको आर्थिक सहयोग, सुविधा, राहत तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेका र आयोगबाट यसअघि परिपूरण प्राप्त गरेका पीडितहरूको विवरण संकलन भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाई	गृहमन्त्रालय वा अन्तर्गतका कार्यालय र सम्बन्धित निकाय	यसै आ.वमा मात्र सञ्चालन हुने

	विभिन्न निकायबाट यसअघि प्राप्त कुनै प्रकारको आर्थिक सहयोग, सुविधा, राहत तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेका र आयोगबाट यसअघि परिपूरण प्राप्त गरेका पीडितको सूची तयार गर्ने ।	विभिन्न निकायबाट यसअघि प्राप्त कुनै प्रकारको आर्थिक सहयोग, सुविधा, राहत तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेका र आयोगबाट यसअघि परिपूरण प्राप्त गरेका पीडितको सूची तयार भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	गृहमन्त्रालय वा अन्तर्गतका कार्यालय र सम्बन्धित निकाय	यसै आ.व.मा मात्र सञ्चालन हुने
	प्रारम्भिक अनुसन्धानपछि परिपूरणका लागि फारम भरेका पीडितहरूको सूची तयार गर्ने ।	परिपूरणका लागि फारम भरेका पीडितहरूको सूची तयार हुने ।			तेस्रो चौमासिक			परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	सत्य अन्वेषण शाखाले प्रारम्भिक अनुसन्धान गरेपछि काम सुरु हुने
२.परिपूरणका लागि सिफारिस गर्नुअघि पीडितको	परिपूरण फारम भर्न विभिन्न माध्यमबाट सूचना प्रवाह गर्ने ।	परिपूरण फारम भर्न विभिन्न माध्यमबाट सूचना प्रवाह भएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			परिपूरण इकाइ	सम्बन्धित सञ्चार माध्यम	प्रारम्भिक छानविनपछि निरन्तर

इच्छा वा माग बुझ्न परिपूरण फाराम भराउने ।	परिपूरण फारम नभरेका पीडितलाई फारम भर्न लगाउने ।	परिपूरण फारम नभरेका पीडितहरूले फारम भरेको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	प्रारम्भिक छानविनपछि निरन्तर
	जिल्ला वा स्थानीय तहमा गई आयोगबाट परिपूरण फारम भर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	जिल्ला वा स्थानीय तहमा गई आयोगबाट परिपूरण फारम भर्ने व्यवस्था भएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			परिपूरण इकाइ	जिल्ला वा स्थानीय तहका सम्बन्धित निकाय	प्रारम्भिक छानविनपछि निरन्तर
	परिपूरण फारम सम्बन्धी जानकारीका लागि आयोगमा फोकल पर्सनको व्यवस्था गर्ने ।	परिपूरण फारम सम्बन्धी जानकारीका लागि आयोगमा फोकल पर्सनको व्यवस्था भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	यसै आ.वमा मात्र सञ्चालन हुने

३. परिपूरण सम्बन्धमा गरीएका सिफारिसको अद्यावधिक अभिलेख राख्ने ।	परिपूरणका लागि भएका सिफारिसहरू स्थानीय तहगत रुपमा तथा परिपूरणको क्षेत्रगत रुपमा वर्गीकरण गरी अभिलेख राख्ने ।	परिपूरणका लागि भएका सिफारिसहरू स्थानीय तहगत रुपमा तथा परिपूरणको क्षेत्रगत रुपमा वर्गीकरण गरी अभिलेखीकरण भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		परिपूरण इकाइ	आयोगका अन्य महाशाखा	परिपूरणका लागि आयोगबाट सिफारिस भएपश्चात निरन्तर हुने
	आयोगबाट भएका सिफारिसहरू कार्यान्वयनका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायमा सम्पर्क र समन्वय गर्ने ।	आयोगबाट भएका सिफारिसहरू कार्यान्वयनका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायमा सम्पर्क र समन्वय भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		परिपूरण इकाइ	आयोगको सूचना तथा प्रविधि शाखा	परिपूरणका लागि आयोगबाट सिफारिस भएपश्चात निरन्तर हुने ।

५.२.३ मेलमिलाप

लक्ष्य : ऐन बमोजिम मेलमिलाप गराउन सकिने घटनाका पक्ष बिच मेलमिलाप गराउने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्यसम्पादन सूचक	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	बजेट अनुमान (रु. लाख)	जिम्मेवारी	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १. मेलमिलाप हुन सक्ने प्रकृतिका घटना यकिन गर्ने ।										
१. छानविन प्रतिवेदन समेतका आधारमा मेलमिलाप हुन सक्ने र नसक्ने घटनाको वर्गीकरण गर्ने ।	मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन र मानव अधिकारको उल्लङ्घनको घटना सूचीकरण गर्न कर्मचारी परिचालन गर्ने ।	संख्यात्मक आधारमा वर्गीकरण गर्न कर्मचारी परिचालन भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई		
	मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन र मानव अधिकारको उल्लङ्घनको घटना सूचीकरणका लागि वर्गीकरण गर्ने ।	घटनाको वर्गीकरण भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई		
	सूचिकृत घटनाहरूको वर्गीकरण पश्चात संख्यात्मक आधारमा अभिलेखिकरण गर्ने ।	संख्यात्मक आधारमा अभिलेखिकरण भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई		
२. मेलमिलापका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	आयोगमा मेलमिलाप परामर्श कक्ष स्थापना गर्ने ।	आयोगको निर्णय अनुसार परामर्श कक्ष स्थापना भएको हुने ।	पहिलो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

	आयोगमा कार्यरत जनशक्तिलाई मेलमिलापको सम्बन्धमा प्रशिक्षित गर्ने ।	मेलमिलापका सम्बन्धमा दक्ष र सक्षम कर्मचारी भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	मेलमिलाप सम्बन्धी सरोकारवालाहरू बिच छलफल र समन्वय गर्ने ।	छलफलका लागि निर्णय भएको हुने, छलफलको प्रतिवेदन तयार भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
३.मेलमिलापका लागि व्यक्तिगत वा सामुहिक रुपमा निवेदन दिन सक्ने गरी सूचना आवाहन गर्ने ।	मेलमिलापको लागि निवेदन दिन निवेदन दर्ताको मिति समेत खुल्ने गरी राष्ट्रिय स्तरको पत्रिका , रेडियो एवं अन्य सामाजिक सञ्जालमा सूचना आवाहन गर्ने ।	सूचना प्रकाशनका लागि निर्णय भएको हुने, सूचना आवाहन भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई		
	पीडित वा पीडकबाट प्राप्त मेलमिलापका निवेदन संकलन गरी अभिलेखिकरण गर्ने ।	अभिलेखिकरण भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					मेलमिलाप इकाई		
४.मेलमिलापका लागि छलफल गराउने ।	निवेदन परेका व्यक्तिहरूमध्येबाट दुवैपक्षलाई एउटै ठाउँमा उपस्थिति गराई छलफल गराउनको लागि पत्रचार गर्ने ।	पत्राचारको लागि निर्णय भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		

मेलमिलाप हुन सक्ने प्रकृतिका सबै घटनाहरूलाई कम्तीमा एकपटक मेलमिलापका लागि प्रोत्साहित गर्ने ।	प्राप्त निवेदनको संख्याको आधारमा वर्गीकरण पश्चात प्रोत्साहन गरिएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
छलफलबाट आएको निष्कर्षको आधारमा मेलमिलाप गर्ने वा नगर्ने विषय एकिन गरी एक हप्ताभित्र दुवै पक्षको सहमतिमा छलफलको निष्कर्ष दुवै पक्षलाई जानकारी गराउने ।	जानकारीको निस्सा प्रदान गरिएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
मेलमिलाप हुने सहमति भएमा औपचारिक मेलमिलापको कागजमा दुवै पक्षको दस्तखत गराई अभिलेखिकरण राख्ने ।	मेलमिलापको कागजात अभिलेखिकरण भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
क्षमादान नभएका वा मेलमिलापका लागि स्वतन्त्र सहमति नभएका पक्षको मुद्दा अभियोजनका लागि सम्बन्धित इकाइमा पठाउने ।	अभियोजनको लागि दर्ता भएको हुने ।			निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		

रणनीति २. सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि हुने गरी पीडितको स्वतन्त्र सहमतिमा मेलमिलाप गराउने ।										
१.सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि हुने गरी मेलमिलाप गराउन प्रदेश सरकार र स्थानीय तहमा समन्वय गर्ने ।	प्रदेश सरकार र स्थानीय तहमा समन्वयको लागि नियमित सञ्चार , छलफल लगायतका कार्य गर्ने ।	बैठकको प्रतिवेदन तयार भएको हुने, समन्वयको पत्र तयार भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
	सामाजिक सद्भाव अभिवृद्धि हुने गरी नियमित बैठक र छलफल गर्ने ।	बैठकको प्रतिवेदन तयार भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
	नियमित बैठक र छलफलबाट मेलमिलाप सम्बन्धी प्राप्त नवीनतम सोच एवम् निश्कर्षको कार्यान्वयन गर्ने ।	कार्यान्वयनको अभिलेख रहेको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई		
२.प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको सहभागितामा मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्ने ।	मासिक रुपमा एउटा समारोह आयोजना गर्नको लागि पर्याप्त स्रोतको व्यवस्था गर्ने,	स्रोतको व्यवस्थापनको टिप्पणी तथा निर्णय भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गरी स्थान, समय तोक्री मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्ने ।	समारोह आयोजना भएको सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		मेलमिलाप इकाई	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

५.२.४ स्मृतिकरण र सम्मान

लक्ष्य: मृतकको स्मृतिमा स्थापना भएका वा पक्षहरूका बिच भएको मेलमिलाप मार्फत स्थापना हुने संरचनाहरूको नामाकरण/निर्माण र अभिलेखिकरण गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्यसम्पादन सूचक	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	बजेट अ नुमान (रु लाख)	जिम्मेवारी	सहयो गी	कैफियत
रणनीति १: जीवन गुमाएका व्यक्तिहरूको स्मृति र सम्मानमा निर्माण भएका स्मारक, पार्क, स्तम्भ, संग्रहालय आदिको एकिकृत राष्ट्रिय अभिलेख तयार गरी संस्थागत संरक्षणको व्यवस्था मिलाउने ।										
१.जीवन गुमाएका व्यक्तिहरूको स्मृति र सम्मानमा निर्माण भएका, निर्माण हुने, आयोगको सिफारिसमा निर्माण वा नामाकरण हुने र विभिन्न श्रोतवाट आयोगको जानकारीमा आएका स्मारक, पार्क, स्तम्भ, आदिको विवरण संकलन, अभिलेखन र संरक्षणको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।	सवै स्थानीय तहमा विवरण माग गर्न पत्राचार गर्ने ।	पत्राचार भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा, परिपूरण इकाई	स्थानीय तहहरू	स्मृति र सम्मानमा स्थापना हुने संरचनाहरूको विवरण अभिलेखिकरण हुनेछ ।
	पत्राचार गरी प्राप्त विवरण अभिलेखिकरण गर्ने ।	अभिलेखिकरण भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					स्मृतिकरण शाखा		
रणनीति २: जीवन गुमाएका व्यक्तिलाई शहिद घोषणा गर्नु पर्ने भएमा पहिचान खोली सिफारिस गर्ने ।										
१.आयोगमा प्राप्त उजुरी निवेदन/सूचनाको छानविन गर्ने क्रममा	उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्ने ।	उपसमिति वा कार्यटोली गठन गरिएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग		

कुनै मृतकलाई शहिद घोषणा गर्नुपर्ने देखिएमा आधार र कारण खोली नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।	उपसमिति वा कार्यटोलीले सहिद घोषणा गर्नुपर्ने आधार र कारण सहितको विवरण संकलन तथा विश्लेषण गर्ने ।	विवरण संकलन र विश्लेषण भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		उपसमिति वा कार्यटोली		
	सहिद घोषणा गर्न प्रचलित मापदण्ड पूरा गरे नगरेको यकिन गरी मापदण्ड पूरा गरेको विवरण आयोग समक्ष पेश गर्ने ।	प्रतिवेदन पेश भएको हुने ।					तेस्रो चौमासिक		उपसमिति वा कार्यटोली	
रणनीति ३: द्वन्द्वका क्रममा घाईते वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उचित सम्मानको व्यवस्था गर्ने ।										
१. द्वन्द्वका क्रममा घाईते वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सम्मानका लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	सम्मानपत्र वितरण समारोह आयोजना गर्ने ।	समारोह आयोजना हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		परिपूरण इकाई		
	शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार लगायतका क्षेत्रमा सहुलियतका लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न	सिफारिस भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग		

रणनीति ४: मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाबाट पीडितको आत्मसम्मान अभिवृद्धि गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

१.मानवअधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाबाट पीडितको आत्मसम्मान अभिवृद्धि गर्न विभिन्न लेख,रचना, निबन्ध, चित्र, गीत आदि प्रकाशन गर्ने ।	पीडितको स्मृति र सम्मानमा विभिन्न लेख रचनासहितको संग्रह प्रकाशन गर्न सम्पादन मण्डल गठन गर्ने ।	सम्पादन मण्डल गठन भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा		
	लेख रचना संकलनका लागि सूचना प्रकाशन गर्ने ।	संचार माध्यममा सूचना प्रसारण तथा प्रकाशन भएको हुने ।		पहिलो चौमासिक				परिपूरण इकाई	संचार माध्यम	
	प्राप्त लेख रचनाहरु सम्पादन मण्डलले सम्पादन गरी प्रकाशनका लागि आयोग समक्ष पेश गर्ने ।	लेख रचना संकलन, सम्पादन र प्रकाशन भएको हुने ।			पहिलो चौमासिक			परिपूरण इकाई		

५.२.५ कानूनी कारबाही

लक्ष्य: छानविन तथा अनुसन्धानबाट पहिचान भएका पीडकलाई कानूनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्यसम्पादन सूचक	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	बजेट अनुमान (रु. लाखमा)	जिम्मेवारी	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १. गैर कानूनी रूपले कब्जा गरिएको सम्पत्ति सम्बन्धित पीडितलाई फिर्ता गराउने ।										
१. कब्जा गरिएको सम्पत्तिको विवरण एकिन गरी त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गर्न सिफारिस गर्ने ।	कब्जा भएको सम्पत्तिको विवरण माग गर्ने प्रयोजनको लागि स्थानीय तह, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पत्राचार गर्ने, कार्यटोली खटाई स्थलगत छानविन गर्ने ।	सम्बन्धित निकायबाट माग भए बमोजिमको विवरण प्राप्त भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	स्थानीय तह, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय	
	विवरण माग गरिएको कार्यालयबाट प्राप्त कागजात र पीडितसँग रहेको कागजातलाई रूजु गर्ने ।	विवरण माग गरिएको कार्यालयबाट प्राप्त कागजात र पीडितसँग रहेको कागजातलाई रूजु भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

	स्थलगत निरिक्षण गरी मुचुल्का तयार गर्ने ।	स्थलगत निरिक्षण मार्फत विवरण प्राप्त भएको हुने ।		पहिलो चौमासिक	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	सम्बन्धित व्यक्तिलाई सम्पत्ति फिर्ता गर्न सिफारिस गर्ने ।	सम्पत्ति फिर्ताको लागि सिफारिस गरिएको हुने ।		तेस्रो चौमासिक	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
रणनीति २. पीडितको सम्पत्तिको क्षति यकिन गरी उचित क्षतिपूर्तिका लागि सिफारिस गर्ने ।										
१.पीडितको सम्पत्तिको क्षति एकिन गरी क्षतिपूर्तिको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।	कब्जा भएको सम्पत्तिको क्षति यकिन गर्ने प्रयोजनको लागि स्थानीय तह, मालपोत कार्यालयमा पत्राचार गर्ने ।	सम्बन्धित निकायबाट माग भए बमोजिमको विवरण प्राप्त भएको हुने ।	पहिलो चौमासिक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	स्थानीय तह, मालपोत कार्यालय विषय विज्ञ	
	कब्जा भएको सम्पत्तिको विज्ञ मार्फत मूल्याङ्कन गराउने ।	कब्जा भएको सम्पत्तिको क्षति विज्ञ मार्फत मुल्याङ्कन भएको हुने ।		दोस्रो चौमासिक	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

	प्राप्त विवरणका आधारमा पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराउन आयोगले नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।	पीडक र पीडितलाई बुझिएको हुने कब्जा भएको सम्पत्ति फिर्ता लागि सिफारिस गरिएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक	निरन्तर		आयोग	परिपूरण इकाई	
--	---	--	--	--	----------------	---------	--	------	--------------	--

रणनीति ३. मानव अधिकारका गम्भीर उल्लङ्घन बाहेकका क्षमादान हुन सक्ने प्रकृतिका घटनामा क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने ।

१. पीडितको स्वतन्त्र सहमति रहेका मानव अधिकारका गम्भीर उल्लङ्घन बाहेकका घटनामा क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने ।	क्षमादान प्रयोजनको लागि सूचना आह्वान गर्ने ।	सूचना आह्वान गरिएको हुने ।			पहिलो चौमासिक			आयोग	गृह मन्त्रालय, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
	क्षमादानका लागि पीडकबाट निवेदन लिने ।	क्षमादानका लागि पीडकबाट प्राप्त निवेदन अध्ययन गरिएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग	परिपूरण इकाई, प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	क्षमादानका लागि रीत पूर्वक आएका निवेदनको वर्गीकरण गरी जाँचबुझ गर्ने ।	क्षमादानका लागि रीत पूर्वक आएका निवेदनको वर्गीकरण गरिएको हुने क्षमादान पाउने नपाउने निवेदनको आवश्यक जाँच गरिएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग	परिपूरण इकाई	

	पीडितको स्वतन्त्र सहमति भए नभएको सम्बन्धमा कागज गराउने ।	पीडितको स्वतन्त्र सहमति भए नभएको सम्बन्धमा कागज गरिएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग	परिपूरण इकाई	
	पीडकबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराउने ।	पीडकबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग	आयोग	
	आयोगले नेपाल सरकार समक्ष क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने ।	आयोगले नेपाल सरकार समक्ष क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको हुने ।				पहिलो चौमासिक				

रणनीति ४. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको घटनामा संलग्न व्यक्तिलाई भेटिडका लागि सिफारिस गर्ने ।

१.मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको घटनामा संलग्न व्यक्तिलाई आधार र कारण समेत खोली भेटिडका लागि सिफारिस गर्ने ।	घटनामा संलग्न व्यक्तिको पृष्ठभूमि जाँच गर्ने ।	पृष्ठभूमि जाँच गरिएको हुने ।			पहिलो चौमासिक			आयोग	गृह मन्त्रालय कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
	घटनामा संलग्न व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण सम्बन्धी कागजपत्रको जाँचबुझ गर्ने ।	कागजपत्र प्राप्त भएको हुने ।			पहिलो चौमासिक			आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	

	घटनामा संलग्न व्यक्तिको सम्पत्ति र आर्थिक स्रोतको विवरण माग गर्ने ।	आर्थिक स्रोतको विवरण प्राप्त गरिएको हुने।			दोस्रो चौमासिक			आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	कुनै उजूरी, मुद्दा, कारबाही छ/छैन भन्ने सम्बन्धमा प्रहरी कार्यालयसँग समन्वय गरी कागजातको अभिलेखिकरण गर्ने ।	विवरण प्राप्त गरिएको हुने ।			तेस्रो चौमासिक			आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।	नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरिएको हुने ।				पहिलो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

रणनीति ५. मुद्दा चलाउनु पर्ने घटनाको अभियोजनको लागि महान्यायाधिवक्ता समक्ष सिफारिस गर्ने ।

१. मुद्दा चलाउनु पर्ने घटनाको आधार र कारण सहित अभियोजनको लागि महान्यायाधिवक्ता समक्ष सिफारिस गर्ने ।	पीडकले आयोग समक्ष आफूलाई लागेको आरोपको सम्बन्धमा थाहा भए सम्मको सत्य तथ्य विवरण प्रकट गरे नगरेको एकिन गर्ने ।	सत्य तथ्य विवरण एकिन गरिएको हुने ।				पहिलो चौमासिक		आयोग, महान्यायाधिवक्ता कार्यालय	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	पीडकले आयोगलाई छानविन तथा प्रमाण संकलनमा सहयोग गरे नगरेको एकिन गर्ने ।	छानविन तथा प्रमाण संकलनमा सहयोग गर्ने/नगर्न पीडक पहिचान भएको हुने ।				पहिलो चौमासिक		आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	

	पीडकले उक्त घटनामा संलग्न भएकोमा पश्चाताप गरे नगरेको अभिलेखिकरण गर्ने ।	पीडकले पश्चाताप गरे/ नगरेको पहिचान भएको हुने ।				पहिलो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	आयोग	
	पीडकले पीडित समक्ष क्षमायाचना गरे नगरेको अभिलेखिकरण गर्ने ।	पीडकले पीडित समक्ष क्षमायाचना गरे नगरेको अभिलेखिकरण भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	भविष्यमा त्यस्ता किसिमका कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गरे नगरेको विषय यकिन गर्ने ।	भविष्यमा त्यस्ता किसिमका कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गरे नगरेको विषय अभिलेखिकरण भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई	
	विस्तृत अनुसन्धान पश्चात प्राप्त कागजातको सुक्ष्म रूपमा अध्ययन विश्लेषण गरी घटना हुँदाको परिस्थिति, कारण, छानविन प्रतिवेदन र प्रमाण सहित महान्यायाधिवक्ता समक्ष अभियोजनको लागि सिफारिस गर्ने ।	अभियोजनका लागि कानून बमोजिम सिफारिस गरिएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	सत्य अन्वेषण तथा छानविन इकाई, प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

रणनीति ६ . विभागीय कारबाहीको लागि लेखी पठाउने ।										
१. छानविनबाट दोषी देखिएका पीडकलाई विभागीय कारबाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखि पठाउने ।	मानव अधिकारको उल्लङ्घनको आरोपमा सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति दोषी देखिएमा निजलाई विभागीय कारबाही गर्न सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष लेखि पठाउने ।	कारबाहीको लागि लेखी पठाएको हुने ।			पहिलो चौमासिक देखि निरन्तर			सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग	सम्बन्धित निकाय	

५.२.६ द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता

लक्ष्य: भविष्यमा सशस्त्र द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि सिफारिस गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्य सम्पादन सूचक	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	बजेट अनुमान रु. लाख	जिम्मेवारी	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १. घटनाको अध्ययन, विश्लेषण र पीडितबाट प्राप्त निवेदनको छानविन पश्चात प्राप्त निष्कर्ष समेतका आधारमा नेपाल सरकार समक्ष भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारका लागि सिफारिस गर्ने ।										
१. द्वन्द्वको कारण पहिचान गरी भविष्यमा द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक र व्यवहारगत सुधारको लागि सिफारिस गर्ने ।	उपसमिति गठन गर्न कार्यदेश (टीओआर) बनाउने ।	टीओआर मस्यौदा निर्माण, टीओआर स्वीकृति भएको हुने ।	पहिलो चौमासिक					आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा/सम्बन्धित इकाई	
	नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक, व्यावहारिक सिफारिसका लागि उपसमितिमा विज्ञ सहितका पदाधिकारी चयन ।	छनोट विधि निर्माण, छनोट गरी कार्यदेश जिम्मा दिएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा/सम्बन्धित इकाई	

	सुझावका लागि विभिन्न गोष्ठी, अन्तर्क्रिया, छलफल आदि सञ्चालन गर्ने ।	गोष्ठी आदिका लागि स्रोत सुनिश्चितता, लक्षित समूह पहिचान, स्थान निर्धारण, कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	दोस्रो चौमासिक	पहिलो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा/सम्बन्धित इकाई, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
	उपसमितिले आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतबाट सुझाव प्राप्त गर्ने ।	सुझाव प्राप्त भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		उपसमिति	आयोग	
	प्राप्त सुझावलाई अध्ययन, विश्लेषण, वर्गीकरण गर्ने ।	प्राप्त सुझावको अध्ययन/ विश्लेषण, निश्चित ढाँचामा राखिएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		उपसमिति	आयोग	
	प्रतिवेदन तयारी गर्नका लागि प्राप्त सुझावको पुनरावलोकन गर्ने ।	प्राप्त सुझावहरू पुन अध्ययन भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		उपसमिति	आयोग	
	प्राप्त सुझावहरूलाई एकिकृत गर्ने ।	सुझावहरूलाई निश्चित फर्म्याटमा राख्ने कार्य भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		उपसमिति	आयोग, प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

	अध्ययन, विश्लेषण सहित प्रतिवेदन मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिने ।	सुझावहरूको अन्तिम फाइल तयारी भएको हुने ।				दोस्रो चौमासिक		उपसमिति	आयोग , प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	उपसमितिबाट प्रतिवेदन मस्यौदा आयोगमा पेश गर्ने ।	आयोगमा पेश भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		उपसमिति	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	आयोगबाट प्रतिवेदन मस्यौदा अध्ययन, विश्लेषण गर्ने ।	आयोगबाट सुझावहरूको अध्ययन भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	आयोगबाट प्रतिवेदन मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिने ।	सुझावहरूको अन्तिम निक्कौल भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	आयोगबाट (समग्र प्रतिवेदनको अङ्गको रूपमा) पारित गर्ने ।	प्रतिवेदनको अङ्गको रूपमा पारित भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	आयोगबाट प्रतिवेदनको अङ्गको रूपमा भविष्यमा सशस्त्र द्वन्द नदोहोरिने सुनिश्चितताको लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने ।	प्रतिवेदनको अङ्गको रूपमा सरकार समक्ष पेश भएको हुने ।				तेस्रो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	

५.२.७ क्षमता अभिवृद्धि

लक्ष्य :आयोगलाई तोकिएको जिम्मेवारी निर्धारित समयभित्र सम्पन्न गर्न सक्ने गरी आयोगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीति	क्रियाकलाप	कार्यसम्पादन सूचक	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	बजेट अनुमान (रु. लाखमा)	जिम्मेवारी	सहयोगी	कैफियत
रणनीति १: आवश्यकता अनुसार जनशक्ति प्राप्त गर्ने ।										
१.जनशक्ति योजना तयार गर्ने	आयोगको कार्यप्रकृति अनुरूप आयोग र जनशक्ति बिच सामञ्जस्यता कायम गर्न कार्य विश्लेषण गर्ने ।	कार्य विश्लेषण हुने	पहिलो चौमासिक	दोस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	
	जनशक्तिको वर्तमान अवस्था र भविष्यको आवश्यकता विश्लेषण (मानवस्रोत विश्लेषण) गर्ने ।	जनशक्तिको आवश्यकता निर्धारण हुने ।	पहिलो चौमासिक	दोस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	

२. संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्ने ।	कानून मन्त्रालयसँग समन्वय गरी संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने ।	समन्वय भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	
	संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण स्वीकृतिको लागि आवश्यक प्रकृया अगाडी बढाउने ।	संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्पन्न हुने	तेस्रो चौमासिक					प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	
	आवश्यक जनशक्ति यकीन गर्ने ।	जनशक्तिको जानकारी हुने ।	तेस्रो चौमासिक					प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	
३. जनशक्ति प्राप्त गर्न विभिन्न निकायमा समन्वय गर्ने ।	आवश्यक जनशक्ति माग गरी तालुक मन्त्रालय तथा अन्य सरोकारवाला निकायमा समन्वय गर्ने ।	जनशक्तिको माग भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	

	जनशक्तीको अवस्था जानकारीका लागि राष्ट्रिय किताबखानासँग समन्वय गर्ने ।	राष्ट्रिय किताबखानाबाट जानकारी प्राप्त हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	
रणनीति २: कार्य सञ्चालनको लागि आवश्यक आर्थिक श्रोत र भौतिक साधन प्राप्त गर्ने।										
१. रकम प्राप्त र परिचालन गर्ने ।	स्रोत प्राप्तिको (बाह्य र आन्तरिक) संभाव्यता अध्ययन गर्ने ।	स्रोतको सम्भाव्यता अध्ययन हुने ।	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	कोषबाट रकम खर्चको लागि कोष संचालक समितिसमक्ष सिफारिस गर्ने ।	कोषबाट रकम खर्चको क्षेत्र निर्धारण हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
२. कार्यालय व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह हुने ।	सुविधा सम्पन्न कार्यालय भवनको व्यवस्था गर्ने ।	कार्यालय भवनको व्यवस्था भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा दातृ निकायहरू	
	सेवाप्रवाहलाई प्रविधिसँग आवद्ध गर्दै पीडितमैत्री बनाउने ।	पीडितले सहजरूपमा सेवा प्राप्त गरेको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	सम्बन्धित स्थानीय तहहरू	

	सुरक्षा संयन्त्रलाई आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने ।	सुरक्षाका लागि पूर्वाधार उपलब्ध हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	प्रहरी प्रधान कार्यालय	
रणनीति ३: जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यकता अनुसार तालिम गोष्ठी सेमिनार आदि सञ्चालन गर्ने ।										
१.तालिम गोष्ठी सेमिनार सञ्चालन गर्ने ।	आयोगको कार्य प्रकृतिसँग सम्बन्धित क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने ।	क्षमता विकास तालिम सञ्चालन हुने ।	दोस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	पहिलो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	
	आवश्यकता अनुसार आयोग पदाधिकारी, विज्ञ टोली र कर्मचारी सहित गोष्ठी सेमिनार आयोजना गर्ने ।	हरेक आ.व.मा ५ वटा गोष्ठी सेमिनार आयोजना हुने ।	दोस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	पहिलो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
	आयोगका कर्मचारीलाई कार्यप्रकृतिसँग जोडिएका व्यक्तिगत तथा प्राविधिक सिप प्रदान गर्ने ।	व्यक्तिगत तथा प्राविधिक सिप सिक्ने अवसर प्राप्त हुने ।	दोस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	पहिलो चौमासिक		प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	

२.कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने ।	प्रोत्साहन भत्ताको लागि कार्य सम्पादन प्रोत्साहन भत्ता मापदण्ड निर्माण गर्ने ।	कार्यसम्पादन मापदण्ड निर्माण भई प्रोत्साहन भत्ता प्राप्त हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	अर्थ मन्त्रालय	
	प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्थाको लागि सम्बन्धित निकायसँग छलफल गर्ने ।	सम्बन्धित निकायसँग निरन्तर छलफल हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	अर्थ मन्त्रालय	
	प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्थाको लागि रकम माग गर्ने ।	प्रोत्साहन भत्ताको लागि पत्राचार हुने ।	तेस्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	पहिलो चौमासिक	दोस्रो चौमासिक		आयोग	अर्थ मन्त्रालय	
रणनीति ४: - कार्य सम्पादन प्रक्रियामा सूचना संचार प्रविधि र कृत्रिम बुद्धिकता समेतको प्रयोग गर्ने ।										
१.आयोगमा प्राप्त उजूरीहरुलाई कम्प्युटर प्रविष्टीकरण (digitize) गर्ने ।	उजूरीहरुको संख्या यकीन गरी वर्गीकरण गर्ने ।	उजूरीको वर्गीकरण हुने ।	दोस्रो चौमासिक					आयोग	प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा	
	कम्प्युटर प्रविष्टीकरणका लागि आवश्यक प्रविधि तथा स्क्यानर, कम्प्युटर आदि को व्यवस्था गर्ने ।	आवश्यक प्रविधि उपलब्ध हुने ।	पहिलो चौमासिक					आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	

	कम्प्युटर प्रविष्टीकरणका लागि कम्प्युटर अपरेटरहरूको दक्षता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने ।	कम्प्युटरका मोड्यूल सम्बन्धी तालिम सञ्चालन भएको हुने ।	दोस्रो चौमासिक					आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
	उजूरीहरूलाई भौगोलिक क्षेत्रअनुसार बर्गीकरण गरी नक्सांकन गर्ने ।	उजूरी नक्सांकन भएको हुने ।	तेस्रो चौमासिक					आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	
२. एआई (कृत्रिम बुद्धिकता) को प्रयोग द्वारा आयोगको कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउने ।	एआई प्रयोग गर्न सकिने क्षेत्र पहिचान गर्ने एआईको प्रयोग सम्बन्धमा आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	एआईको प्रयोगको क्षेत्र पहिचान भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा दातृ निकायहरू	
	एआईको समुचित उपयोग गर्ने ।	एआईको उपयोग भएको हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा दातृ निकायहरू	

रणनीति ५: - अन्य निकायसँगको समन्वय, सहयोग र सहकार्यलाई जोड दिने ।									
१.नेपाल सरकार तथा अन्य निकायसँग आर्थिक तथा भौतिक साधन स्रोतको लागि समन्वय गर्ने ।	आर्थिक र भौतिक साधन स्रोतको आवश्यकता पहिचान गर्ने ।	आर्थिक तथा भौतिक स्रोतको पहिचान हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा अन्य निकायहरु
	साधन स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सक्ने सम्भाव्यताको खोजी गर्ने ।	साधन स्रोतको सम्भाव्यता पहिचान हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	अर्थ मन्त्रालय कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय
	स्रोत साधन प्राप्तीको लागि पत्राचार तथा समन्वय गर्ने ।	स्रोत साधन प्राप्तीको लागि पत्राचार हुने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		आयोग	अर्थ मन्त्रालय

परिच्छेद- ६

बजेट प्रक्षेपण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

६.१ बजेट प्रक्षेपण

आयोगको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्न कार्यबोझ, समयावधि, जनशक्ति र वित्तीय उपलब्धता बिचको सन्तुलन आवश्यक हुन्छ । छोटो समयमा ठूलो संख्याका उजुरी निवेदनहरूको छानविन गर्न जनशक्तिको संख्या, समय र प्रतिबद्धता उही अनुपातमा व्यवस्थापन गर्नुपर्छ, जसको कार्यान्वयन वित्तीय स्रोतको उपलब्धता र प्रभावकारितामा निर्भर हुन्छ । प्रस्तुत योजनाका प्रथामिकता र लक्ष्य तथा निर्धारित रणनीति र कार्यनीतिको कार्यान्वयनको लागि योजनाको पहिलो वर्षदेखि अन्तिम वर्षसम्म आवश्यक पर्ने बजेटको प्रक्षेपण यस परिच्छेदमा गरिएको छ । मुलुकको आर्थिक अवस्था र बजेट खर्च गर्न सक्ने क्षमता समेतलाई दृष्टिगत गरी कार्यक्रमको प्राथमिकीकरणका आधारमा प्रक्षेपित बजेटलाई सकेसम्म सन्तुलित, व्यवहारिक र यथार्थपरक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

६.२ अनुमानित बजेट

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको प्रस्तुत रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्न योजना अवधिमा जम्मा ९३ करोड २० लाख बजेट आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको छ । योजनाको प्राथमिकता र रणनीतिक उद्देश्यका आधारमा प्रत्येक आ.व. को लागि अनुमानित बजेट देहायको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

क्र. स.	क्षेत्र	४ आ.व.का लागि (लाख.)	चालु आ.व. २०८२/८३ का लागि (लाख.)	आ.व. २०८३/८४ का लागि (लाख.)	आ.व. २०८४/८५ का लागि (लाख.)	आ.व. २०८५/८६ का लागि (लाख.)	कैफियत
१	क्षमता अभिवृद्धि	५८५६	१४७९	१४७९	१४५७	१४४९	प्रोत्साहन भत्ता/तालिम/प्रशिक्षण
२	सत्य अन्वेषण	२९३६	१०२६	९५५	९५५		
३	परिपूरण	१५०		४०	५५	५५	
४	मेलमिलाप	१५०	१०	५०	५०	४०	
५	कानूनी कारबाही	४५			२०	२५	
६	स्मृतीकरण र सम्मान	३५			२०	१५	
७	द्वन्द्व नदोहोरिने सुनिश्चितता	१४८		३६	५६	५६	
	जम्मा	९३२०	२५१५	२५५२	२६१३	१६४०	

६.३ समीक्षा

यस रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धी आवधिक समीक्षा निम्नानुसार गरिने छ :-

१. **वार्षिक समीक्षा:** प्रत्येक आर्थिक वर्षको अन्त्यमा रणनीतिक योजना कार्यान्वयन अवधिभर,
२. **मध्यावधि समीक्षा:** रणनीतिक योजना कार्यान्वयन भएको आधा समय (दुई वर्ष) व्यतित भएपछि,
३. **अन्तिम समीक्षा:** आयोगले नेपाल सरकार समक्ष अन्तिम प्रतिवेदन पेस गर्नुभन्दाअघि अन्तिम समीक्षा गरिने छ ।

६.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिचय

निर्धारित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन भए नभएको वा अपेक्षित नतिजा हासिल भए नभएको सम्बन्धमा योजनाको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारीमा रहेको निकाय वा संयन्त्रबाट नियमित वा आवधिक रूपमा गरिने निगरानी, सूचना सङ्कलन तथा विश्लेषण र सुधारसम्बन्धी कार्यको समग्रता अनुगमन हो। योजनाको प्रभावकारिता, उपलब्धि र प्रभावहरूको समीक्षा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा देखापरेका समस्याहरूलाई समयमा नै सम्बोधन गरी निर्धारित लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग गर्दछ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले योजनाको कार्यान्वयन अवस्थालाई मापन गर्नुका साथै आगामी योजनामा गर्नुपर्ने सुधारका लागि महत्त्वपूर्ण आधार वा पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछ। योजनाको नतिजामूलक अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि उपयुक्त विधि, प्रक्रिया, सूचक र जिम्मेवारीसहितको स्पष्ट खाका आवश्यक हुन्छ, जसलाई आयोगको रणनीतिक योजना अन्तर्गत यस परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ।

६.५ अनुगमन मूल्याङ्कन विधि

योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई वस्तुनिष्ठ, विश्वसनीय, व्यवस्थित, नतिजामूलक, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन सो सम्बन्धी सूचक, समयावधि र जिम्मेवारीसहितको अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी विधि, प्रक्रिया र ढाँचा तय गर्न आवश्यक हुन्छ। कार्यान्वयन प्रकृत्यामा आईपर्ने समस्या पहिचान तथा समाधान गर्नु अनुगमनको मुख्य उद्देश्य हो भने मूल्याङ्कनले आयोगले गरेका कार्यहरूको परिणाम, प्रभाव र लक्ष्य प्राप्ति निर्धारण गर्दछ। रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि यी दुवै विधि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छन्। योजनाको अनुगमन मूल्याङ्कन संयन्त्र पारदर्शी, वैज्ञानिक र निष्पक्ष रहनेछ।

क) अनुगमन विधि

- वार्षिक र चौमासिक प्रगति अनुगमन
 - कार्यगत सूचकहरू (performance indicators) अनुसार प्रगति मापन।
 - समयसीमा र बजेटको प्रयोगको अनुगमन।
- प्रत्यक्ष अवलोकन र स्थलगत भ्रमण
 - आयोगले आफ्नो कार्यको निरन्तर अवलोकन र निरीक्षण गर्ने।
- प्रगति प्रतिवेदन (Progress Report) प्रणाली
 - रणनीतिक योजनाको हरेक गतिविधिको प्रगति प्रतिवेदन अभिलेख गरी राख्ने।

- **समीक्षा बैठक (Review Meeting)**

- आयोग, सरोकारवाला निकाय, नागरिक समाज र दातृ संस्थासँग नियमित छलफल गर्ने । अनुगमनले आयोगको दैनिक कार्यप्रगति, तथ्य सङ्कलन प्रक्रिया आदि कार्यद्वारा आयोगको काम पारदर्शी, उत्तरदायी र जनविश्वासपूर्ण बनाउन मद्दत गर्ने विश्वास गरिएको छ । यस योजनाको अनुगमन गर्दा कार्यान्वयन योजनामा रहेका कार्यसम्पादन सूचकहरू (Performance Indicators) लाई आधार मानी नियमित रूपमा अनुगमन गरिने छ ।

ख) मूल्याङ्कन विधि

योजनाका मूल्याङ्कनका विधिहरू निम्न बमोजिम रहेका छन् :-

- आन्तरिक मूल्याङ्कन
 - आयोगकै आन्तरिक उपसमितिबाट नियमित आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने ।
- परिणाममा आधारित मूल्याङ्कन
 - उजुरी फर्छ्यौट संख्या, क्षतिपूर्ति तथा सम्पत्ती फिर्ता, परिपूरण सिफारिस सम्बन्धी विवरण, मेलमिलाप सम्बन्धी विवरण आदिको आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।
- प्रभाव अध्ययन
 - रणनीतिक योजनाका माध्यमबाट गर्न खोजिएका कार्यहरूले समाज, द्वन्द्व पीडितमा परेको प्रभाव अध्ययन ।
- अन्तिम मूल्याङ्कन
 - योजना कार्यान्वयनको समग्र अवस्थाको मूल्याङ्कनको रूपमा योजनाको अन्तिम वर्षमा योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन गरिनेछ । अन्तिम मूल्याङ्कन आयोगको कार्यकाल सकिनु भन्दा १५ दिन अगावै गरिनेछ ।

ग) प्रतिवेदन तथा समीक्षा व्यवस्था

रणनीतिक योजना तथा वार्षिक कार्य योजनामा निर्दिष्ट जिम्मेवारी अनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन समयमै गर्ने र सोको प्रगतिको वार्षिक प्रतिवेदनका लागि आवश्यक पर्ने प्रगति विवरण सबै

महाशाखाले प्रशासन महाशाखामा पठाउनु पर्नेछ । प्रशासन महाशाखाले यसरी प्राप्त विवरणको विश्लेषणसहितको प्रतिवेदन मस्यौदा तयार गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन उपसमिति समक्ष पेस गर्नेछ र उपसमितिले उक्त प्रतिवेदन मस्यौदामा आवश्यक परिमार्जन सहित आयोग समक्ष पेस गर्नेछ ।

आयोगले समीक्षा बैठक आयोजना गरी योजना कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार महाशाखा प्रमुखहरूबाट प्रगतिको स्थिति, समस्या समाधानका लागि अपनाएका उपायहरू र आयोगबाट हुनुपर्ने निर्णयका लागि सुझाव प्राप्त गर्ने छ । यस समीक्षामा रणनीतिक योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरू वार्षिक कार्ययोजनामा के कति समावेश हुन सक्थे? समावेश भएका ती क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनमा लैजान सकिए, सकिएनन्? कुनै क्रियाकलाप कार्यान्वयन हुन नसकेको भए त्यसका कारणहरू के के थिए र कुनै समस्या भए त्यसको कारण पहिचान गरी समाधान गर्ने उपायहरू के के हुन्? जस्ता प्रश्नहरूको उत्तर पहिल्याइने छ ।

घ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी जिम्मेवारी

समयमै समस्याको पहिचान गरी त्यसको समाधान गर्नका लागि सम्पादित कार्यको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आयोगबाट नै हुनेछ । यसका लागि ती क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन स्थिति तथा समस्या आदिका सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गरी आयोगलाई जानकारी गराउने मूल जिम्मेवारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन उपसमितिको हुनेछ भने प्रशासनिक कार्य र आवश्यक सहजीकरणको जिम्मेवारी आयोगका सचिवको रहनेछ ।

आयोगले रणनीतिक योजनामा उल्लिखित उद्देश्य र प्राथमिकतालाई आधार बनाई प्रत्येक आर्थिक वर्षका लागि वार्षिक योजना तयार गर्नेछ । वार्षिक योजनामा सो वर्षमा सम्पन्न गरिनुपर्ने गतिविधि, अपेक्षित नतिजा, कार्यान्वयनका जिम्मेवारी, स्रोत- साधनको अनुमान तथा समयसीमा स्पष्ट उल्लेख गरिनेछ । योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अर्ध वार्षिक, वार्षिक र अन्तिम गरी तीन चरणमा गरिनेछ । वार्षिक समीक्षा सामान्यतया आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनाभित्र गरिनेछ । तर अन्तिम वर्षको समीक्षा भने आयोगको कार्यकाल सकिनु भन्दा १५ दिन अगावै गरिसक्नुपर्नेछ ।

६.६ सम्भाव्य जोखिम पहिचान

प्रस्तुत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका क्रममा आउनसक्ने जोखिमलाई देहायबमोजिम उल्लेख गरिएको छ:-

१. राजनीतिक वातावरण परिवर्तन हुँदा सरकारको प्राथमिकता परिवर्तन हुन सक्ने,
२. सुरक्षा संवेदनशीलता,
३. आवश्यक स्रोत साधनको सुनिश्चितता हुन नसक्नु,
४. सरोकारवालासँगको सम्बन्ध तथा समन्वय प्रभावकारी हुन नसक्नु,
५. प्रतिरोधी संस्कार विद्यमान रहनु ।

६.७ जोखिम सम्बोधनका लागि पहिचान गरिएका उपाय

आयोगबाट रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका क्रममा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमलाई न्यूनिकरण गर्नका लागि देहायका उपाय अवलम्बन गरिनेछः-

१. परिवर्तित परिवेशमा पनि सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा घटेका घटनाका कारण समाजमा परेको असर, क्षति र पीडितको न्यायका लागि सबै पक्षसँग निरन्तर संवाद र अन्तरक्रिया जारी राख्ने ।
२. सुरक्षा संवेदनशीलताका लागि स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग रचनात्मक संवाद, समन्वय र सहकार्यमा जोड दिने ।
३. रणनीतिक योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्रोत साधन सुनिश्चितताका लागि सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।
४. सत्य अन्वेषणका लागि स्थानीय स्तरमा नै पुगी सरोकारवालाहरू र पीडितहरूको विश्वास आर्जन गर्न उनीहरूको सहभागितामा प्रकृया अगाडि बढाउने ।
५. रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्दा आइपर्ने प्रतिरोधका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूसँग निरन्तर सम्बाद समन्वय अन्तरक्रिया र सहकार्य गरिनेछ ।

अनुसूची -१

(क) सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगका हालसम्मका पदाधिकारीहरू
हालका पदाधिकारीहरू

क्र.स.	नाम	पद	जिल्ला
१	श्री महेश थापा	अध्यक्ष	संखुवासभा
२	श्री अच्युतप्रसाद भण्डारी	सदस्य	जाजरकोट
३	डा. टीकाप्रसाद ढकाल	सदस्य	पाँचथर
४	श्री पदमबहादुर शाही	सदस्य	जुम्ला
५	श्री कुमारी कौशल्या ओझा	सदस्य	कञ्चनपुर

दोश्रो कार्यकाल पदाधिकारीहरू

क्र.स.	नाम	पद	जिल्ला
१	श्री गणेशदत्त भट्ट	अध्यक्ष	कैलाली
२	श्री प्रचण्डराज प्रधान	सदस्य	काभ्रेपलाञ्चोक
३	डा. गोविन्द गौतम	सदस्य	दाङ
४	श्री मन दाहाल	सदस्य	मोरङ
५	श्री विष्णु पोखरेल	सदस्य	बर्दिया

पहिलो कार्यकालका पदाधिकारीहरू

क्र.स.	नाम	पद	जिल्ला
१	श्री सूर्यकिरण गुरूड	अध्यक्ष	काठमाडौँ
२	श्री लिला उदासी खनाल	सदस्य	झापा
३	डा. श्रीकृष्ण सुवेदी	सदस्य	प्यूठान
४	डा. माधवी भट्ट पराजुली	सदस्य	काठमाडौँ
५	श्री मञ्चलाकुमारी झा	सदस्य	महोत्तरी

(ख) रणनीतिक योजना तर्जुमाका क्षेत्रगत समितिहरूको विवरण

संयोजन: सहसचिव श्री मानबहादुर बस्नेत

क्र.स.	समितिको विवरण	पद	कैफियत
१	सत्य अन्वेषण क. श्री प्रेममाया राना ख. श्री भक्ति उपाध्याय ग. श्री प्रमिला खड्का	संयोजक सदस्य सदस्य	उपन्यायाधिवक्ता सहायक न्यायाधिवक्ता शाखा अधिकृत
२	परिपूरण क. श्री निधिराज न्यौपाने ख. श्री सुनिता पहरी ग. श्री नकुल बन्जारा	संयोजक सदस्य सदस्य	उपसचिव शाखा अधिकृत सि.अ.हे.ब.अ.
३	मेलमिलाप क. श्री सुशिला अधिकारी ख. श्री सजना कार्की ग. श्री सुचना सुनार	संयोजक सदस्य सदस्य	उपसचिव शाखा अधिकृत शाखा अधिकृत
४	स्मृतिकरण र सम्मान क. श्री वेदनिधि अधिकारी ख. श्री जनक रेग्मी ग. श्री नरेश पुडासैनी	संयोजक सदस्य सदस्य	उपसचिव शाखा अधिकृत शाखा अधिकृत
५	कानूनी कारवाही क. श्री स्नेहा शर्मा ख. श्री भावना खतिवडा ग. श्री समिक्षा बन्जाडे	संयोजक सदस्य सदस्य	उपन्यायाधिवक्ता सहायक न्यायाधिवक्ता सहायक न्यायाधिवक्ता
६	नदोहोरिने सुनिश्चितता क. श्री नेत्रप्रसाद पौडेल ख. श्री मनोहर लम्साल ग. श्री बाबुराम अधिकारी	संयोजक सदस्य सदस्य	उपन्यायाधिवक्ता सहायक न्यायाधिवक्ता शाखा अधिकृत
७	क्षमता अभिवृद्धि क. श्री ईश्वरी तिवारी ख. श्री विष्णुबहादुर घर्ती ग. श्री अटल प्रकाश पुरी	संयोजक सदस्य सदस्य	उपसचिव शाखा अधिकृत शाखा अधिकृत

अनुसूची -२

क) सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगका कर्मचारीहरुको विवरणः

क्र.स.	पद	नाम	श्रेणी/ तह
१.	सचिव	श्री निर्मला अधिकारी भट्टराई	विशिष्ट श्रेणी
२.	सहसचिव	श्री ईश्वर कुमार गिरी	रा.प. प्रथम श्रेणी
३.	सहसचिव	श्री मान बहादुर बस्नेत	रा.प. प्रथम श्रेणी
४.	उपसचिव	श्री निधि राज न्यौपाने	रा.प. द्वितीय श्रेणी
५.	उपन्यायाधिवक्ता	श्री प्रेममाया राना	रा.प. द्वितीय श्रेणी
६.	उपसचिव	श्री ईश्वरी तिवारी	रा.प. द्वितीय श्रेणी
७.	उप-सचिव	श्री सुशिला अधिकारी	रा.प. द्वितीय श्रेणी
८.	उप-सचिव	श्री दिपेन्द्र पौडेल	रा.प. द्वितीय श्रेणी
९.	उपन्यायाधिवक्ता	श्री नेत्र प्रसाद पौडेल	रा.प. द्वितीय श्रेणी
१०.	उपन्यायाधिवक्ता	श्री स्नेहा शर्मा	रा.प. द्वितीय श्रेणी
११.	शाखा अधिकृत	श्री भक्ति उपाध्याय	रा.प. तृतीय श्रेणी
१२.	शाखा अधिकृत	श्री विष्णु बहदुर घर्ती	रा.प. तृतीय श्रेणी
१३.	शाखा अधिकृत	श्री भेषराज पन्थ	रा.प. तृतीय श्रेणी
१४.	शाखा अधिकृत	श्री जनक रेग्मी	रा.प. तृतीय श्रेणी
१५.	शाखा अधिकृत	श्री नरेश पुडासैनी	रा.प. तृतीय श्रेणी
१६.	शाखा अधिकृत	श्री सुनिता पहरी	रा.प. तृतीय श्रेणी
१७.	शाखा अधिकृत	श्री प्रमिला खड्का	रा.प. तृतीय श्रेणी
१८.	शाखा अधिकृत	श्री मनोहर लम्साल	रा.प. तृतीय श्रेणी
१९.	शाखा अधिकृत	श्री भावना खतिवडा	रा.प. तृतीय श्रेणी
२०.	शाखा अधिकृत	श्री सुचना सुनार	रा.प. तृतीय श्रेणी
२१.	शाखा अधिकृत	श्री सजना कार्की	रा.प. तृतीय श्रेणी
२२.	लेखा अधिकृत	श्री कुमार घिसिङ तामाङ	रा.प. तृतीय श्रेणी
२३.	शाखा अधिकृत	श्री बाबुराम अधिकारी	रा.प. तृतीय श्रेणी
२४.	शाखा अधिकृत	श्री देवेन्द्र राज पाण्डे	रा.प. तृतीय श्रेणी
२५.	शाखा अधिकृत	श्री समीक्षा बन्जाडे	रा.प. तृतीय श्रेणी
२६.	शाखा अधिकृत	श्री अटल प्रकाश पुरी	रा.प. तृतीय श्रेणी

२७.	शाखा अधिकृत	श्री रमिता विष्ट	रा.प. तृतीय श्रेणी
२८.	सि.अ.हे.ब.अ.	श्री नकुल बन्जारा	छैठौं तह
२९.	लेखापाल	श्री पार्वती गौतम	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३०.	नायव सुव्वा	श्री विष्णु बहादुर कार्की	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३१.	नायव सुव्वा	श्री सुदिप फयल	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३२.	नायव सुव्वा	श्री रेनुका देवी दाहाल	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३३.	नायव सुव्वा	श्री प्रतिमा बस्नेत	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३४.	नायव सुव्वा	श्री सुजन तिरुवा	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३५.	नायव सुव्वा	श्री शैसव नेपाल	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३६.	क.अ.	श्री सुनम गौतम	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३७.	क.अ.	श्री यकिन दाहाल	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३८.	नायव सुव्वा	श्री मिना उपाध्याय	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३९.	खरिदार	श्री रश्मी ढुङ्गेल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४०.	खरिदार	श्री लिला नेपाल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४१.	खरिदार	श्री अमृत ढकाल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४२.	क.अ.	श्री विपना शर्मा	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
४३.	क.अ.	श्री बिश्राम घिमिरे	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
४४.	क.अ.	श्री शैलेश कुमार चौरसिया	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
४५.	क.अ.	श्री सोमनिमा कुमारी देउवा	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
४६.	स.क.अ.	श्री प्रतिमा पोखरेल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४७.	स.क.अ.	श्री गान्धिरा प्रधान	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४८.	ह.स.चा.	श्री बृखबहादुर धामी	श्रेणी बिहीन (करार)
४९.	ह.स.चा.	श्री सरोज सिलवाल	श्रेणी बिहीन (करार)
५०.	ह.स.चा.	श्री राजेन्द्र कुमार चौधरी	श्रेणी बिहीन (करार)
५१.	ह.स.चा.	श्री दल बहादुर तामाङ	श्रेणी बिहीन (करार)
५२.	ह.स.चा.	श्री विष्णु बहादुर भण्डारी	श्रेणी बिहीन (करार)
५३.	ह.स.चा.	श्री रामकृष्ण चौधरी	श्रेणी बिहीन (करार)
५४.	ह.स.चा.	श्री पवन कुमार थापा	श्रेणी बिहीन (करार)
५५.	ह.स.चा.	श्री कृष्ण बहादुर खतिवडा	श्रेणी बिहीन (करार)

५६.	ह.स.चा.	श्री पदम बहादुर खड्का	श्रेणी बिहीन (करार)
५७.	ह.स.चा.	श्री रञ्जित खड्का	श्रेणी बिहीन (करार)
५८.	कार्यालय सहयोगी	श्री कमला बास्कोटा	श्रेणी बिहीन (करार)
५९.	कार्यालय सहयोगी	श्री मदन कुमार थापा	श्रेणी बिहीन (करार)
६०.	कार्यालय सहयोगी	श्री रजनिश भण्डारी	श्रेणी बिहीन (करार)
६१.	कार्यालय सहयोगी	श्री सामना महत	श्रेणी बिहीन (करार)
६२.	कार्यालय सहयोगी	श्री सञ्जु भट्टराई	श्रेणी बिहीन (करार)
६३.	कार्यालय सहयोगी	श्री कविर पोडे	श्रेणी बिहीन (करार)
६४.	कार्यालय सहयोगी	श्री सुनिता तोलाङ्गे	श्रेणी बिहीन (करार)
६५.	कार्यालय सहयोगी	श्री नन्द कुमार राई	श्रेणी बिहीन (करार)
६६.	कार्यालय सहयोगी	श्री शंकर बराम	श्रेणी बिहीन (करार)
६७.	कार्यालय सहयोगी	श्री शोभिता मैनाली	श्रेणी बिहीन (करार)
६८.	कार्यालय सहयोगी	श्री योगेश्वर डंगोल	श्रेणी बिहीन (करार)
६९.	कार्यालय सहयोगी	श्री सरिताकुमारी अधिकारी	श्रेणी बिहीन (करार)
७०.	कार्यालय सहयोगी	श्री पवित्रा खड्का	श्रेणी बिहीन (करार)

ख) स्वीकृत दरबन्दी

सि. नं.	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	स्वीकृत दरबन्दी	पूर्ति	रिक्त	कैफियत
१	सचिव	रा.प.विशिष्ट	न्याय	कानून	१	१	०	
२	सहसचिव	रा.प.प्रथम	न्याय	कानून	१	१	०	
३	सह न्यायाधिवक्ता	रा.प.प्रथम	न्याय	सरकारी वकिल	१	१	०	
४	सहसचिव	रा.प.प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१	१	०	
५	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	न्याय	कानून	४	२	२	
६	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प.द्वितीय	न्याय	सरकारी वकिल	३	३	०	
७	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१	१	०	

८	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	११	११	०	
९	लेखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	लेखा	१	१	०	
१०	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	न्याय	कानून	५	१	४	
११	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	न्याय	सरकारी वकिल	५	४	१	
१२	सि.अ.हे.व	४/५/६ तह	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	१	१	०	
१३	ना.सु	रा.प.अनं प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	६	६	०	
१४	लेखापाल	रा.प.अनं प्रथम	प्रशासन	लेखा	१	१	०	
१५	ना.सु	रा.प.अनं प्रथम	न्याय	कानून	४	०	४	
१६	ना.सु	रा.प.अनं प्रथम	न्याय	सरकारी वकिल	४	१	३	
१७	क.अपरेटर	रा.प.अनं प्रथम	विविध	-	६	६	०	
१८	फोटोग्राफर	रा.प.अनं प्रथम	शिक्षा	शिक्षा	१	०	१	
१९	पुस्तकालय सहायक	रा.प.अनं प्रथम	शिक्षा	पुस्तकालय विज्ञान	१	०	१	
२०	अ.न.मी.	४/५ तह	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	१	०	१	
२१	स.क.अपरेटर	रा.प.अनं द्वितीय	विविध	-	२	२	०	
२२	खरिदार	रा.प.अनं द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	३	३	०	
२३	हलुका सवारी चालक	श्रेणी बिहिन			११	५	६	
२४	कार्यालय सहयोगी	श्रेणी बिहिन			१४	१३	१	
जम्मा					८९	७०	१९	

ग) प्रस्तावित कर्मचारी दरबन्दी

क्र. स.	मुख्य संरचना	इकाई/ शाखा	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	संख्या
१	सचिव		सचिव	विशिष्ट	नेपाल न्याय	कानून	१
		अध्यक्षको निजी सचिवालय	शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय/प्रशासन	-	१
		सदस्यहरुको निजी सचिवालय	शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय/प्रशासन	-	४
		सचिवको निजी सचिवालय	शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय/प्रशासन	-	१
२	सत्य अन्वेषण तथा छानबिन महाशाखा	महाशाखा प्रमुख	सहन्यायाधिवक्ता	रा.प. प्रथम	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
		सत्य अन्वेषण तथा छानबिन इकाई	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
			सहायक न्यायाधिवक्ता	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
		पीडित समन्वय तथा मनोपरामर्श इकाई	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
			सहायक न्यायाधिवक्ता	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
			मनोसामाजिक परामर्शकर्ता	९/१० तह	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	५
			सी.अ.हे.ब.	५/६ तह	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	१
३	मानव अधिकार को गम्भीर उलङ्घन अनुसन्धान महाशाखा	महाशाखा प्रमुख	सहन्यायाधिवक्ता	रा.प. प्रथम	नेपाल न्याय	सरकारी वकील	१
		मानव अधिकारको गम्भीर उलङ्घन अनुसन्धान इकाई	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकील	१
		सहायक न्यायाधिवक्ता	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकील	१	

क्र. स.	मुख्य संरचना	इकाई/ शाखा	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	कुल पद
४	यौनजन्य हिंसा छानविन महाशाखा	महाशाखा प्रमुख	सहन्यायाधिवक्ता (महिला)	रा.प. प्रथम	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
		यौनजन्य हिंसा तथा जबरजस्ती करणीका घटना अनुसन्धान इकाई	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
			सहायक न्यायाधिवक्ता	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
५	सत्य अन्वेषण तथा छानविन, यौनजन्य हिंसा छानविन, र मानव अधिकार को गम्भीर उलङ्घन अनुसन्धान महाशाखा को लागि	अभियोजना तथा तामेली शाखा	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
			सहायक न्यायाधिवक्ता	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	सरकारी वकिल	१
६	कानून तथा परिपूरण महाशाखा	महाशाखा प्रमुख	सह सचिव	रा.प. प्रथम	नेपाल न्याय	कानून	१
		परिपूरण इकाई	उप सचिव	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	कानून	१
			कानून अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	कानून	१
		मेलमिलाप इकाई	उप सचिव	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	कानून	१
			कानून अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	कानून	१
		कानून तथा निर्णय	उप सचिव	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	कानून	१

क्र. स.	मुख्य संरचना	इकाई/ शाखा	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	कुल
		कार्यान्वयन इकाई	कानून अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	कानून	१
७	प्रशासन महाशाखा	महाशाखा प्रमुख	सह सचिव	रा.प. प्रथम	प्रशासन/ नेपाल न्याय	सामान्य प्रशासन/ कानून	१
		अभिलेख व्यवस्थापन इकाई	उप सचिव	रा.प. द्वितीय	नेपाल न्याय	कानून	१
			शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१
			शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	कानून	१
		कर्मचारी प्रशासन इकाई	उप सचिव	रा.प. द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	२
			शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	९
			तथ्याङ्क अधिकृत	रा.प. तृतीय	विविध	विविध	१
			कम्प्यूटर अधिकृत	रा.प. तृतीय	विविध	विविध	१
			नायब सुब्बा	रा.प. अनं. प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	६
			कम्प्यूटर अपरेटर	रा.प. अनं. प्रथम	विविध	विविध	१५
			सहायक कम्प्यूटर अपरेटर	रा.प. अनं. द्वितीय	विविध	विविध	२
			खरिदार	रा.प. अनं. द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	३
			हलुका सवारी चालक	श्रेणी विहीन			१६
			कार्यालय सहयोगी	श्रेणी विहीन			२५
	लेखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	प्रशासन	लेखा	१		

क्र. स.	मुख्य संरचना	इकाई/ शाखा	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	पिप्लु
		आर्थिक प्रशासन शाखा	लेखापाल	रा.प. अनं. प्रथम	प्रशासन	लेखा	१
		जिन्सी व्यवस्थापन शाखा	शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	कानून	१
			नायब सुब्बा	रा.प. अनं. प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१
		अन्तराष्ट्रिय समन्वय शाखा	उपसचिव	रा.प. द्वितीय	नेपाल परराष्ट्र		१
			शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल परराष्ट्र		२
जम्मा							१२४

कार्यटोली तर्फ				
क्र.स.	पद	श्रेणी/तह	सेवा/समूह	दरबन्दी
१	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	नेपाल न्याय	६०
२	शाखा अधिकृत	रा.प. तृतीय	नेपाल न्याय	१२०
३	ना.सु/क.अपरेटर	रा.प.अनं प्रथम	नेपाल प्रशासन/नेपाल न्याय/विविध	६०
कार्यटोली तर्फ जम्मा				२४०
संरचना तथा कार्यटोली तर्फ जम्मा				३६४